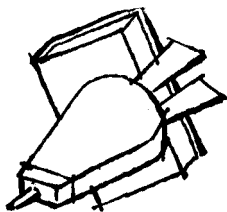

RAMOS AZKARATE

GALTZAUNDI

ta beste bertso asko

AUSPOA LIBURUTEGIA

G A L T Z A U N D I
ta beste bertso asko

AUSPOA LIBURUTEGIA

- 7 -

Colección Auspoa - Plaza de Santa María, 2 - Tolosa

Ordaindu bearrak:

Urte betekoa: 180 peseta.

Atzerrian: 275 peseta.

Ongilleak: 350 »

Ale bakarra: 25 »

RAMOS AZKARATE

GALTZAUNDI
ta beste bertso asko

AUSPOA LIBURUTEGIA

DEPÓSITO LEGAL S. S. 47—1962
N.º DE REGISTRO S.S. 6986—1961

ARKIBIDEA

Orri-
aldia

RAMOS AZKARATE OTEGUI	9
Galtzaundi	22

TOLOSAKO IÑAUTERIAK

Tolosa'ko ñauteriak	24
Galtzaundi'ren piztuera	28
Zorioneko Karnabalak	36
Tolosako ogi-gillearen juanera	40
Kaleko Birunka	44
Estudiantina "Basarritarrak"	46
Himnua Tolosa'ko Zortzikua	48
Erromara joan ziraneko kondiziyuak	50
Lartaunen eta Erromatarren bainandiak...	51
Egiputzua illezkorra	53
Gipuzkua bentzutezgarria... ..	56
<i>Santos iltzeko</i>	63

KEZKETAN

Nere maitiari	66
Auxen da lana	68

Lazkauko plazan	72
Azpeitiar bat	76
Unamuno'ri	79

GURE GIZONAK

¡O Egiptuzua Gloriosa!	82
Gipuzkoak izan ditun semerik onenak ...	86
San Inaziori	89
Juan Sebastian de Elkano... ..	94
Aita Julian Lizardi	99

ANIMAK BIDERATZEN

Tolosako Misiyo Santuaren oroipena (1886).	109
Done Franziskoren Ordenako Aita Baertel'i.	115
Aita Jose Mari Laskibar'koari	120
Gurutz-bide edo Kalbariyuak	125
<i>Galtzaundi (Oarrak)</i>	134
<i>Galtzaundi'ren piztuera (Oarrak)</i>	139

RAMOS AZKARATE OTAEGUI

Tolosa'n jayo zan, 1847'garren urteko Martxuaren 28'an.

Ain zuzen ere, egun ori Erramu-eguna zan urte artan. Orregatik jarriko zioten *Ramos* izena. Elizako paper-agerietan *Ramon* ipintzen du, bañan kopiartzallearen okerren bat izango da dudarik gabe. Berak beti *Ramos* firmatu baitzun eta danak ere ez baitzioten *Ramos* (edo obeto esateko) *Ramox* beste izenik eman. Gaur ere *Ramox* esaten dute Tolosako zarrak artaz oroitzean.

Bere aita, Meltxor, Arabako Villarreal'goa zan, eta ama, Joakina, Villabona'koa.

Zapataria zan. Bere lan-tokia izan zun euskeraz "Plazatxoa" ta erderaz "Plaza de la Verdura" esaten zayonean, "N. 1" jartzen dun arkupean.

Norbaitek esan digu denda txiki bat ere jarri zula azkenean, bañan ez dakigu zein tokitan.

Bere emaztea Isabel Barrena izan zan, Urrestildarra. Seme alabarik izan ote zuten ez daki-gu.

Gaztetan liberala izan zan, bañan gero "konbertitu" ta karlista purrukatua biurtu zan. Orra nola dion berak :

*...ni nere Erregien
etsai nintzarian,
nebillen Eliza ta
Fueroen kaltian.*

*Bañan ikusirikan
zerbait istoriya,
ikasi nuben zerbait
maitatzen egiya;
maitatzen Fueroakin
euskaldun erriya,
maitatzen euskera ta
zure familiya.*

Liburu ontako lenengo ta bigarrenengo zatia "Tolosako Inauteriak" ta "Kezketan" izendatu ditugu. Seguru asko, oyetan egongo dira guga-naño eldu diran Ramos'en bertsorik zarrenak. Etorri ugarikoa izan zan beti.

Bi komeri ere asmatu zitun. Bata, "Ijituen kontratuba eta ezkontza" deritzana. Tolosako

Plaza Zarrean zurezko agertoki bat altxa ta antxen aurkeztatu omen zan estrañako aldiz, Inauteri egun batean.

Komeria eman da gero, bazijoan bein Ramos, oitura zun bezela, Ibarre errira pasiatzen. Bañan Zumardi-Aundi'tik barrena igarotzean, ijitu mordo bat arkitu zun. Ayetako bat asi omen zan: "Auxe da, auxe da gure kontra komeriya egin duna". Danak Ramosengana bildu ziran. Ez omen zuten jo, bañan oso larri ibilli omen zan.

Ori zan 1885-garren urtean. Urte artantxe frantzes batzuk Tolosara etorriak ziran elizan organua jartzera. Bolaratxo bat egin zuten lanean. Apirillaren 12-an estrañatu zan organua. Aurreko egunetan frantzesak organua afinatzen asi omen ziran ta bitartean arotzak Ostegun Santurako monumentoa jartzen. Polita omen zan: frantzesak atzean *fiii... fiii...* organuakin ta Tolosako arotzak aurrean *pim pam pum* malluakin. Frantzesak amorru bizian jarri ziran, orrela ezin zitekeala organorik afinatu.

Komeria bota zan egunean ikusi zuten frantzes oyek jendea bazijoala norabait eta zerbait izango zala pentsatuz segi egin zioten jendeari. Sartu ziran Plaza Zarrera, asi ziran ijituak eta eskribaua bere lanean, jendea berriz parrez lertu bearrean eta bitartean frantzesak arrituta

ta oso seriyo nola ote zitekean jendea orrela parez ta berak ezer konprenditu gabe.

Beste komeria, "Beotibar'ko Jazarra". Ontan azaltzen dira orduko Tolosarren larriak, Gaon judua, Ama Euskeraren kezka, ta beste gauza asko. Au ere Iñauterietan aurkeztatzeko egiña.

1893 urtean Tolosako karlistak aldizkari edo rebista bat ateratzen asi ziran: *El Cántabro*. Donostiko integristak beste bat zuten: *El Fuerista*. Mutur joka ibiltzen ziran beti alkarrekin.

El Cántabro aldizkarian lan asko egin zun Ramosek. Geyen geyenetan, euskerazko zatia bere kontu egoten zan. Askotan etzun bere izena jartzen, izengoitiren bat baizik: Urrengo arte, R. Arranz-illun, Ur-zale batec, Gaiñchurisqueac. J. Zabalbidecuac, Iruretan-goyenac, ta abar. Bertsoak eunka ta eunka atera zitun. Noizean bein ipuiren bat ere bai.

Bere lan auetan denbora artako politika guztia ageri da. Politikak esaten dizkie Sagasta'ri, Gamazo'ri, Nocedal ta integrista guztiai, *El Fuerista* aldizkariari, Cánovas'i ta bere etsai guztiai.

Aldizkari orrek bazun beste saill bat: *Arponazos* deitzen zana. Onen oñean ez da iñoren izenik agertzen, bañan, batzuetan beintzat, Ramosen kontu egon oi zan. An azaldutako zi-

riengatik Ramosi eskatu oi zizkaten kontuak ta ez dago ortan dudarik. Izan ere, arpoya dantzatzeko etzan gizon makala.

Aldizkariaren zuzendaria Franzisko Zeverio jauna zan. Bein edo bitan, aldizkariaren esanak zirala ta jaun ori auzitegira salatu ta deitua izan zan. Istillua konpondu artean, Ramos jartzen zuten aren orde zuzendari.

Beraz, aldizkari ontan "jauntxo" xamarra zan. Aldizkaria bost urteko bizitza izan zun (1893-1897) ta noizean bein Ramosen berriren batzuk ematen dizkigu. Orregatik, Ramosen urte oyetako goraberak, gañerako urteetakoak bañon askoz obeto ageri zaizkigu.

1894 urtean, Otsaillan, Juzgadura edo auzitegira salatu izan zan. Salatariak etziran nor nai: Patrizio Orcaiztegui jauna, Tolosako bikarioa, Pedro Aldalur jauna, Azkoitiko bikarioa, Juan Bautista Pagadizabal jauna, Errezilko bikarioa ta Franzisko Felipe jauna, Amezketako bikarioa.

Ara zer zan beren arteko istillua: urtebete lenago Ramosek bertso batzuk atera zitula, bañan legeak agintzen zuna bete gabe, au da, bertsoak alkatearengana ekarri gabe. Artean *El Cántabro* jayotzeko zegon, ta nun edo nola argitara zitun ta zer bertso ziran ez dakigu, zoritxarrez.

Ta, noski: *El Fuerista* pozik ta iseka, ta *El Cántabro* Ramosen alde.

Alaxe zion onek: Ramosek bertso ayekin iñori faltatu bazion ere, zor zitzayen onra atzera bueltatzeko eskatu zezatela; bañan bertsoak legearen zeatasun ura bete gabe ateriak zirala ta kondenatzen bazuten, etzala orregatik iñoren izenikan zurituko.

Auek dira *El Cántabro*'k dakarzkin arrazoi-bideak; apaizenak ez ditugu iñun ikusi. Auzia ere zertan gelditu zan, ez dakigu.

1895 urtean Iñauterietako igandean, Otsailaren 24'an, Tolosako *Círculo Carlista*'n Sorroa'ren komeri bat aurkeztatu zan. "Alkate berriya" deritzana. Ramosek *Lorentxo egur saltzallia*'ren papera egin zun. Oso ederki aritu omen zan.

Festaren bukaeran, Nosedal'en kontrako Ramosen zortziko bat kantatu zan. Jendeak txalo ta txalo, ta berriro kantatu bear izan zan. Festa dana asteartean berritu zan.

1895 urteko Pazko egunean, Apirillaren 14'an, Ramosen "Ijituen kontratuba eta ezkontza" aurkeztatu zuten. *Círculo*'an au ere.

Aritu ziran lagunak auek ziran: Antonio Antia, Teodoro Amonarriz, Joakin Arrese-Igor, Pedro Elosegui, Bitorio Iribarren, Inazio San Sebastian, Lorenzo Pujana, Joakin Alargunsoro,

Jose Muñoa, Baleriano Mocoroa, Jose Azurza, Santiago Caballero ta Ramos Azkarate.

Festa ederra izan zan. Tokia txikitxoa ainbeste jenderentzat. Komeria bukatuta jende dana txaloka gogotik ta Ramos agertokira azaldu bear.

Urrengo igandean, *Círculo*'ko buruzagiak bazkaria eman zieten Izaskun'en komerian sayatutako lagunai.

Ordu batean bildu ziran. Ogei ta bost bazkaldar ziran. Ayetako bat, Ramos.

Lendabizi, *responsua* errezatu zuten ildako karlistengatik.

Bazkal ondoan, Ramosen kanta batzuk kantatu ziran. Gero, Baleriano Mokoroa'k jai artarako antolatutako bertso batzuk esan ta txalo asko bildu zitun. Urrena, Bitorio Iribarren'ek jai artarako gertutako kanta batzuk kantatu. Onek ere txalo asko bildu zitun.

Arratsaldean bertsolariak. Geyena gustatu ziranak, Inazio San Sebastian ta Lorenzo Pujana izan ziran. Komerian lan egindako bi lagun ziran auek. Beraz, etzuten beste iñoren bearrik izan bertso-sayoa jartzeko.

Ta eguna bukatzeko, dantza-soka atera zuten.

“Ijituen kontratuba eta ezkontza” inprentatu ta salgai jarri zuten. Errial bana kostatzen zan.

Saltzeko tokiak, *Círculo* ori ta Franzisko Mugerza'ren moldiztegia, Rondilla 8. Korreoz ere banatzen zan. Artarako, aitaturako moldiztegia amabost xentimoko bi sello bialdu ta kito.

Komeri au bi aldiz antolatu omen zun Ramosek. Orain ez dezakegu besterik esan, bañan, komeria argitaratzean, Auspoa aleginduko da bi antolapen oyen kontua argitzen.

1896 urtean, Iñauteriko igandean, Otsaillaren 16'an, Soroa'ren beste komeri au aurkeztatu zuten *Círculo* ortan "Lapurrak" deritzana. Ramosek *Miguel Martin*'en papera egin zun.

1896 urteko Martxuan, gogorra gertatu zitzaion. Istillu guzia kontatuko degu.

Ama Doloretako kofradiko diru biltzalea integrista bat zan, Ruperto Rezola. Bañan kofradiko zuzendariak ori kendu ta beste bat artu zuten.

El Fuerista gaizki esaka asi zan: kofraditako zuzendariak karlista zirala geyenak, ta diru biltzalea berriz integrista, ta orregatik kendu egin zutela, ori Elizako gauzekin politika egitea zala, ta orrela.

El Cántabro'k erantzun zion etzala ori egia, lengo diru-biltzalea integrista baldin bazan ere, berria ere alaxe zala, *Círculo Integrista*'ko konserje berbera gañera; ori garbi jokatzera zala, integristak berriz aspaldi ari zirala bidegabeko

lanetan; Rezola'k bere egitekoa betetzeko astirik etzula ta konserje orrek laguntzen ziola diru-biltze ortan, ta gero soldata erdibana izaten zutela; ayen *Círculo*'ra inortxo ere etzala joaten ta, bestela ezin, ta orrela, kofradiko diruekin, osatzen ziotela bizimodua beren konserjeari; ori, ori zala Elizako gauzakin politika egitea.

Ta bukatzeko, orrela zion: "*...resulta ser un hecho el que de antes sacaban de ella (kofraditik) los nocedalinos siquiera para potaje, como suele decirse, del conserje de su círculo.*"

Itz oyek piper-miñ aundia zuten. Konserje orri *Pottaje* esaten baitzioten gaitzizenez. Arrazoi oyek danak inoren izenik gabe agertu ziran, bañan ezagun zuten nunbait etzutela Ramos beste jaberik.

Ori igandeko zenbakian agertu zan, Martxuaren 25'an. Urrengo asteazkenean, 28'an, Ramos pasieran zijoan, arratsaldero bezela, Ibarre'ko erria pasa ta Berastegi'ko kamiyotik Belauza aldera.

Pottaje orrek oitura orren berri bazekin ta zai zegon, izkutuan jarrita. Ramos gizajoa periodikua irakurtzen zetorren, lasai asko.

Parean pasatzean ta ustez-ustegabea, Pottaje'k ¡zapla! sekulako ukabilkada eman zion

arpegian. Ramos lurrera erori egin zan erdi kordegabetuta. Ala ere Pottaje jo ta jo aritu omen zitzayon.

Inguru artan zebillen emakume bat ori ikusi ta karraxika asi zan. Ordun Pottaje'k alde egin zun Tolosa aldera.

Gero jakin zanez, Pottaje'k ordubete pasia egin zun Ramos'en zai. Biaramonean alaxe zion *El Cántabro'k*: “*De manera que el acto se ha realizado con premeditación, alevosía y ensañamiento.*”

Irazusta mediku jaunak egin zion lenengo senda-aldia. Baita ere Ibarre'ko juezari parte eman. Bañan, zoritxarrez, ez degu inun ikusi juez onek zer erabaki zun.

1896 urtean, Uztaillaren lenengo egunean, Ramos Donostira bere arrebaren etxera bisitaz joan ta *ataque* bat izan zun.

Medikua etorri, ikusi ta bildurtu egin zan. Elizakoak emateko. Gabeko amarretan ekarri zizkioten. Bañan pasa zitzayon ta, andik bost bat egunera, Tolosara itzuli zan.

El Cántabro'k, berri au ematean, *ataque* au len izan zuana bezelakoxea zala esaten du. Lenengo ori noiz edo nola izan zun, ez degu inun arkitu.

1897 urtean, Ramos auzitegira salatua izan zan. Salataria nor ote zan, ez dakigu. Aitzekia:

Ilbeltzan *El Cántabro*'n agertutako idazkiren bat. Apirillan, Donostiko auzitegian auzia Ramosen alde erabaki zuten. *El Cántabro*'k alaxe zion: “*Estamos de enhorabuena nosotros y la justicia...*”.

1897 urteko Urrillan, beste *ataque* bat izan zun. Lengo biak bezelakoxea au ere. Egun batzuk oyea egin ta atzera ondo jarri zan. Aldizkariak zionez, urte batzuk baziran gaitz ori barrenean zula.

Len esan degun bezela, *El Cántabro* 1897 urtean bukatu zan, Abenduarean 29'an. Ramosen ala izendatu zitun bere aldizkari ortako azkeneko bertsoak: “Cántabro edo Cantauritarren irakurlariyai agur bat despedidacua”. Ta ala asten zan: “Buruzariyen erabakiak — benaz errespetaturik...”.

Buruzariyen erabakia auxe zan: *El Cántabro* kendu ta onen ordaña eguneroko bat (El Correo de Guipúzcoa) ateratzen astea. Urte berrian asi zan au.

El Cántabro itzali ta illun xamar gelditzen zaigu ostera ere Ramosen bizitza.

Etzitzayon denbora luzerik gelditzen: zazpi urte eskax. Azkeneko urteak Tolosako Erruki-etxean egin zitun.

Euskeraren gramatika bat ere antolatu omen zun. Bere oroipengarriztat Erruki-etxeko moja

Tolosar bati eman zion. Erruki-etxeko garai artako kapillauak (Don Miguel) ori jakin ta mojarri eskatu zion. Eman bai ta atzera bueltatu ez, orrela galdua da gramatika ori.

Elizakoak artu ta gauza guziak eginda, biotzetik il zan, 1904 urteko Martxuaren 26'an, 56 urte egiteko bi egun falta zituanean.

Andik bi egunera *El Correo de Guipuzcoa*-k Ramosen bertso batzuk zekarzkin. Etzekin oraindik Ramos illa zala. Ala zion: "Eloseguiko On Jose Jaunari bere santuaren egunean". Laugarren bertsoa ala da:

*Bizitu zaite urte askotan
gaitzikan gabetanikan,
euskalduntasun guziyarekin
euskeran onraturikan;
euskaldunaren izen ederra
birtutez goyendurikan,
euskaldunaren izen ederra
biyotzez maitaturikan.*

Egia esateko, ori zan dirurik ez euki ta balio aundiko testamentua egitea.

Biaramonean periodiku onek berak eriotzako berria ematen zun. Esaten zun illa zala euskal lurreko gizonik famatuenetako bat, ondasunengatik eta biyarko egunarengatik kezkarik

gabeko gizon arlote bat; edozein billera edo festara agertu ta danak, naiz pobre ta naiz aberats, naiz zar ta naiz gazte, pozik jarri ta gustora aditzen zutena; kasino batetik ala taberna bateko maitik berdin-berdin bertso-kantari aritzen zana jendea txaloka erotuta bezela jarri artean...

Oraindik ere badaude Tolosan Ramos ezagutu zuten batzuk.

Berai zor dizkiegu emengo berri asko.

Txikia omen zan, errena, bizarra ta txapel aundi batekin ibiltzen zana.

Lau gauza zitun biotzean: Euskera. Furoak, Tolosa ta Probintziya.

Munduan bizi zala, ala esaten omen zun: "Zeruan, jai aundiren bat danean, euskeraz itzegiten dute". Beraz, Ramosentzat beti jai aundia izango da an goyen.

GALTZAUNDI

ta beste bertso asko

Ramos'en liburu ontako bertsoak lau zatitan jarri ditugu:

Lenengoa, Tolosa'ko Iñauteriak. Festa oye-tan kantatzeko egiñak dira, dudarik gabe, bertso oyek danak.

Bigarrena, Kezketan. Ala bait zegon Ramosen gogoan bertso oyek jartzerakoan.

Irugarrena, Gure gizonak. Ontan ederki asko ageri da Ramosek Gipuzkoari eta Gipuzkoako gizonai zien maitetasuna.

Laugarrena berriz, "Animak bideratzen". Fedearen gauzetan ere beroa zan Ramosen biotza.

Lenengo iru zatien izenak gerok asmatua di-

ra. Laugarren zatiarena bertso batetik artu degu.

Ramos-ek etzun bere denbora guzian libururik argitaratu. Liburu asko osatzeko gaya sakabanatu, orixe bai. Beraz, gaurko au Ramosen lenengo liburua da, ta bere bertsorik famatuenen izenarekin batayatu degu.

TOLOSA'KO IÑAUTERIAK

Esan bezela, zati ontako bertsoak Iñauterietan kantatzeko egiñak daude. Ara nola egiten ziran festa aukerak garai artan: kalera, ta baita ere zezen-plazara erri guziaren aurrera, **Comparsak** azaltzen ziran. Mutil-taldeak izaten ziran oyekek, ta mota askotakoak: baratzagilleak, artzayak, ikasleak, langille maisuak, zapatariak, pelegriñoak, ta abar. Ramosek ogigilleak, basarritarrak, Erniyoko euskaldunak ta erromatarrak azaltzen dizkigu. **Comparsa** zerena zan, ba alako jantzia artu ta kalerik kale ibiltzen ziran propiyo jarritako euskal bertsoak kantari. Oitura alaxe zan Tolosan ez ezik, Donostin, Eibarren, Plaentzin, ...

Bañan, Tolosan beintzat, denborarekin ziara atzenduta gelditu dira bertso oyekek danak; ez ordea Galtzaundirenak. Auei ez die denborak bate erdoirik sortu. Orregatik jarri diogu liburu oni daukan izena. 1880 urtetik 1890 urterako Iñauteriren batentzat jarri zitun Ramosek ta arrezkero Tolosarrak ez dute urte bakar bateko Iñauteririk utzi bertso aukerak kantatu gabe, **charangan** aurretik, kale guzitan barrena, soñu, bulla ta saltoka.

Gerrako lenengo urtean ere, gerra zala ta Iñauteririk egitea etzegoala ondo ta Gurutz-bide bat egin zan Igandean, kaletan barrena, oso seriyo. Bañan astelenean edo asteartean, Malaga artu zalako berria el zan. Segituan jendea ta musika kalera, ta Iñauteri ederrak egin ziran ordun ere aitzeki orrekin.

90 urteko Tolosako andre batek esan digu oraindik ere gogoan dula nola ikusi zitun bere txikitan Ramos eta Galtzaundi bera Enpero kalean Iñauterietan gitarra batekin bertso kantari.

Bigarren bertsoan aitatzen dan "alaba ipurtaundiya" Madriko **picador** batekin ezkondu omen zan.

BERTSO BERRIAK

TOLOSA-KO GALTZAUNDI'K BERE BURUARI JARRIAK

- 1/ Neri deritzat Galtzaundi,
apellidua det Goñi,
Aldasoro izen goitiya
deitzen dirate neroni;
iltzerikan ez nuben
lenago pensatzen,
bañan oraingotikan
ez naiz eskapatzen,
testamentu egitera
nua ni lenbailen,
nere parientiak
lasatu ditezen.

- 2/ Aitaren Semiaren
Espiritu Santuaren,
Jaun zerukuak lagun zaidala
lan onetan neri arren;
sentimentu bakarra
dadukat barrenen,
alaba ipurtaundiya
utzitzia emen,
orra neregatikan
oyek nola dauden,
Jaunak eraman nazala
zerura lenbailen.

3/ Nere lengusu Pocofinori
nai diozkat bada utzi
nere eskatzeko estanteriya
bere jenero ta guzi;
bañan ango kristalik
ez dezala ausi,
bestela utziko dizkat
guziak Ramos'i,
egiten badiote
jaun oni igesi,
laister juango zaizka
danak Rodriguez'i.

4/ Ni il da gero nere emaztia
penaz ilko balitzake (1)
nere onduan enterratzia
iñola al balitz nai nuke;
eta gañian jarri
letra bat aundiya,
emen dago Galtzaundi
eta konpañiya,
poz aundi bat artu zun
Tolosako erriyak
merkatu ziralako
ordun erariyak.

(1) Esan izan digute emen **pozaz** bear dula. Bear-bada bai, bañan guk arkitu degun paperari zarrenari segitu diogu, ta ontan **penaz** dago.

5/ Entierrua nai det egitia
neri bigarren klasian,
lau zapatarik eramatia
gañera berriz aidian;
jota nabarra juaz
Enpero kalia,
sobrekamak balkoan
naramatenian,
Arramele zubiyen
aizken aizkenian,
zagi bat ardo jarri
kajaren gañian.

6/ Nik oraındaño egin izandu
dituan testamentuak
gaur bertatikan izango dira
ayek danak borratuak;
eta orain firmatu
nere testiguak,
aditu baituzute,
gaur nere kontuak,
ixilik idukiarren
nere sekretuak,
Dametako iturriyan (1)
eran kuartillu bat.

(1) Dametako iturriya Rondilla kalean zegoen,
Donostira aldeko kale muturrean.

Emen ez luzatzeagatik, GALTZAUNDI'ren oarrak
liburuaren bukaeran jarri ditugu.

GALTZAUNDI'REN PIZTUERA

- 1/ Ill nintzalako aspaldi
pozaz zendeten kantari,
bañan piztuta orra etorri
Zaragoza-tik Galtzaundi;
egon nintzan kafian
txit ninduten maite, (gutxi)
uste nuen nintzala
ango sobrestante,
ontziyak garbitutzen
nizkaten txit merke,
zigarro punttak eta
mantenuen truke.

- 2/ Beti nengoan kezketan,
lotan berriz ametsetan,
emazte gabe ezin etsiya
juan dan aspaldi onetan;
beñere ezin kendu
zitzaidan burutik
gaitzak emanda ere
gendela urruti,
izan degubelako
elkar maite beti (gutxi)
oñez bide guztiyak
nituben idiki.

3/ Iritxi nintzan etxera
familiya ikustera,
andre gaxua azkar etorri
zitzaidan neri aurrera;
eman giñokan esku
elkarri txit gogoz,
barrena beterikan
neukala nük ardoz,
gero kaballeruak
atera or datoz,
beeraño jetxitzeko
mesedez Galtza-post.

4/ Orduko nenguen oyian
mozkorra pasa artian,
Emaztia: Goñi, ojuka ari zaizkizu
kaballeruak atian;
Senarra: Esan, esan jaun oiri
ia zer dan kausa,
itzegiteko obia
dala biyar goiza,
eta gauba soseguz
nai detala pasa,
egi bat esateko
ez naizela gauza.

5/ *Emaztia*: Entzun bezate, kaballeruak,
nere senarrak zer diyon,
naigo omen du gaur gau guztiyan
pake gozuan lo egon;
ez omen da, ez, kapaz
orain jekitzeko,
kostumbre txarra dauka
beti mozkortzeko,
orrelako gizonak
dira lotsatzeko
¡lagun ederra daukat
ondo bizitzeko!

6/ Gau on pasatu, kaballeruak,
orain banua oyera,
senarrari nik egin deyotan
konbeni zaidan galdera;
ondo dakite nor dan
lendandik Galtzaundi,
nola ibillitzen zan
beon farragarri,
ezpadit Aragoitik
dirurik ekarri,
matzetan jarriko det
txori-izugarri.

7/ Nere Galtzaundi maitia,
nun daduzkazu gordiak
Zaragoza-tik ekarritako
Carlos Tercero-n urriak?
Senarra: Etzaitia zu egon
gauza orren kezketan,
ugari ekarriya
or dago maletan
ez banaiz ari beintzat
orain ametsetan
denak zuretzat dira
bigar amarretan.

8/ *Emaztia:* Ondo lo egin, Galtzaundi,
amore eman alkarri,
bigartandikan emango diyot
jende guztiyai arpegi;
baldin zuk orrenbeste
badezu ekarri,
goiza etorritzeko
gutziz nago larri,
bazkari aunditxon bat
bearko det jarri,
gure ontasun oyen
alabantzagarri.

9/ (*Urrengo goizian*)

Senarra: Zer ordu ote da, nere Fermina,
arren egizu galdia,

Emaztia: Nere Galtzaundi, or diotenez,
ia amarrak aldia;

Senarra: Bart arratsian ala
egin nuben amets,

aberastu nintzala

Zaragoza-n errez,

maleta beterikan

zeguala urrez,

eta zu an zeundela

diru airi farrez.

10/ *Emaztia:* ¿Zer diozu zuk, pikaro txarra?

¿egin dezula ametsa?

ni engañatzen ez nago bada

zuk uste bezin errexa;

zuazkit etxetikan

kanpora agudo,

ondo asperturikan

naukazu lenago,

alfer bizitu zera

ala nai're gero,

etzaitut ikusi nai

aurrian geyago.

11/ *Senarra*: Egiñkizuna badet nik
etxe onetan oraindik,
gauza guziyak partitutzian
alde egingo det emendik;
Emaztia: ¡Etzan lotan egondu
gizon bat zuzena,
Aldatxoro izena
jarri zizubena,
gauza bat bakarra da
emen dezubena,
zapateruen maya
ankik ez dubena!

12/ *Senarra*: Ezkondu ezkeroz etxe onetan
diraden gauza guztiyak
legez ta bidez neriak dira
oriyen erdi erdiyak;
Emaztia: Ere diña beñere
ez dek bada egin,
orain ere gau ta egun
zurrutian abill,
bizkarrian ausiko
dizkiat bi makill,
iri ezer eman bañan
nayago nizek ill.

13/ *Senarra*: Zure makillan bildurrik
etzait arkitzen barrendik,
Zaragoza-tik ekarri eta
puñal bat emen daukat nik;
odolak iyagiten
asitzen badira,
azkar jarriko zaitut
zerura begira,
maya baño geyago
neriak badira,
elkar ill gabetanik
goazen justizira.

14/ *Emaztia*: Nai baldiñ badek juezengana,
orobat alkatetara,
orain beñepein artzak jipoya
ama alabak emanda;
eldu, eldu, alaba,
makilla banari,
ederrak emateko
mozkor txar oneri,
Senarra: ¡oy! ¡oy! utzi nazute
Jainkoatik neri,
Emaztia: ez, ez, eskallean bera
ortxen joan ari.

15/ *Senarra*: Andria nausi ikusitzia
nere biyotzak damu du,
nere burua nik illko nuke
baldiñ balorerik banu;
bi aldiz ill ezkeroz
gaitza da piztutzen,
argatik eriyotzak
nau ni txit bildurtzen
ezpanau emaztiak
agudo artutzen,
“abajo las mujeres”
asiko naiz deitzen.

16/ Entzun dirazu, nere emaztia,
aitzeneko arrazoya,
Emaztia: Ez, ez, iretzat ati au zio
beti betiko itxiya;
Senarra: Abajo las mujeres
deabruz josiyak,
ai ilda bazendete
zeraten guziyak,
Josafat-an izango
ditugu auziyak,
an konponduko zaitu
zuzen justiziyak.

(*Au kantatu ta sagardoteira joan zan*)

Ramos Azkarate-kuak

GALTZAUNDI'REN PIZTUERA'ren oarrak ere
liburuaren bukaeran jarri ditugu.

ZORIONEKO KARNABALAK

1/ *Coro:*

Aurtengo karnabaletan
guztiz gabiltza neketan
danok kontratu onetan,
konformaturik arkitzen dira
letu diran kondizioetan,
iruki gabe penetan
ezkondu'itzagun gaur bertan,
gerta gaitezen bodetan.

2/ *Ezkontzaren enkargatua:*

Au da gertaera berriz,
orain lenbiziko aldiz
inpedimentua zaldiz.

Nobiya:

Ai bada, Jauna, nayago nuen
ontan gertatu ezpanitz,
itzak emanik bi aldiz
utziko nuke au berriz,
gauza okerrik ez balitz.

3/ *Nobiyua:*

Nai nazula ni utzi,
ez dezu pensatzen gutxi,
kontratua dute itxi;
zertako etzera lenagotandik
gauza ori pensatzen asi,
itzak emana ta guzi,
ni izango naiz lenbizi,
pruebak orain erakutsi.

4/ *Sententziatua:*

Letu dirate sententzia,
aditzen det agonia,
Jesus, miserikordia;
emakume batengatikan
kentzen dirate bizia,
egin dirala falsia
badaki mundu guziak,
au da nere desgrazia.

5/ *Nobiya:*

Ein dizudala falsiya,
ez da bada ori egiya,
geldi zaitez igarwiya;
aitak eta amak kulpak dituzte
ni egotia nobiya,
daudela miseriyen,
artzeko gizon argiya,
mantentzeko familiya.

6/ *Sententziatua:*

Ez dezulako sentitzen
klaro dizut nik igartzen,
garboz ai zera kantatzen;
ni il da gero asiko zera
gizonarekin dantzatzen,
ez nuen nik au pentsatzen,
mundua det despeditzen,
bañan onraz naute iltzen.

7/ *Ezkontzan enkargatua:*

Biar dizuet nik galde
ote zeraten konforme
egiteko gizon ta andre;
erantzun ere biar dezute
boz klaroan ta txit firme.

Nobiya:

Bai, jauna, konforme gaude
egiteko alkarren jabe
batere lotsarik gabe.

8/ *Ezkontzan enkargatua:*

Ezkondurikan zaudete,
alkar maitatu zazute,
bizitzeko onradamente;

Eltziakikoa:

Zuen suertia oraintxen laister
ikusi biar dezute,
desiatzen al dezute
puska egitia abundante?

Nobiya:

Jauna, ori nai genduke.

Por Ramos Azcárate

Ikusi: Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza" zanaren eskuz eskribitutako bertso mordoa.

(Auspoaren lenengo liburuaren oarretan gauza bat oker dago. Fakundo Adurriaga "Besamotza" zanaren bi bertso mordo aitatzzen dira. Izan ere, aren ondo-rengoan etxea arkitu genitun. Bañan oso letra desberdiña dago liburu bakoitzan, ta Fakundoren alabai galdetu genien. Esan ziguten, lenengo mordoa bere aita zanak idatzia dala, bañan bigarrena beren aitararen anayak, Timoteo izena zuana.

Beraz, Auspoaren lenengo liburuan, "Fakundo Adurriaga "Besamotza" zanaren bigarrengo bertso mordoa" esaten dan bakoitzean, "Timoteo Adurriaga zanaren bertso mordoa" esan bear du; ta Fakundoren lenengo bertso mordoa aitatzzen danean, kontuan artu bear da ori besterik etzula idatzi ta ez dula bigarregorik.)

TOLOSAKO OGI-GILLEAREN JUANERA

- 1/ Irten gera kalera
guztiok lanera,
ibilliyaz kantari
ogiya egitera

Zuentzat

Galezti eta beltza
atzo zarrarentzat,
zuriya eta merke
neskatx gaztientzat.

- 2/ Kalerik kalerik kale
Tolosa gurean
zoraturikan pozez
gabilitza lanean.

Kantari

Biotza eskañiyaz
aurtxo polit oidi,
nausiyak nai duelako
gu ezkontzia sarri.

- 3/ Orra amabi lagun
saldu nayan pozik
jez ote da izango
guretzat neskatxik!

Agudo

Oraintxen gaude bada
ezkontzeko bero,
ez gure billa ibilli
oztu eta gero.

- 4/ Saldu nai degu pozaz,
onradu eta merke,
leku on banetara
juango giñake.

Maiteak

Irikitzen gabilta
zuetara bideak,
egiten ote geran
senar emazteak.

- 5/ Ezkontzen bazerate
gurekin gaizeman,
gogotikan biarko
suari aize eman.

Gañera

Gizonaren ondotik
lenbizi lanera,
leamiya egin ta
sartzeko labera.

- 6/ Astian bi ostiral,
ondoren larunbata,
izango dituzute
gurekin izanta.

Seguru

Gañera zeok biar
gizona mantendu,
orain da denbora ta
gauz onari eldu.

- 7/ Orra kondizioak
garbiri ipiñi,
konforme bazerate
agudo etorri.

Gugana

Iritxitzian eman
txit triste laztana,
artuko dezuelako
gizon alper bana.

- 1/ *!Au lana?*

Ari gaitean ari
gogoz lanean
dantzara joateko
arrats aldean;
jira ta bira
plaza berrira,
aurtxo politak ara
juango dira
txit pozez,
erantzutera guri
bayetz ta bayetz.

2/ ¡Ay! ekusten ditugu
orrenbeste arpegi,
eguzkiyak bezela
eiten dute argi;
alde batetik poza
bestetikan lotsa,
aur oiri eman bear
danok biotza.

3/ Guazen, mutillak, guazen,
guazen aurrera,
esanaz badagola
emen aukera,
jende alferra
eta okerra,
zuen kontura jango
degu eperra,
bai, bai,
egunero orrela
degu bizi nai.

R. Azcárate

Ikusi: Aita Juan Inazio Arana zanaren bertso bilduma, Loyolan, inprentaren izenik gabeko kanta-pa-pera. Ontatik aldatu ditugu onera.

Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza" zanaren eskuz idatzitako bertso-mordoa. Biak berdin berdin daude.

K A L E K O B I R U N K A

- 1/ Euskara maite degu
biotzetik asko,
beraren sabeletik
jayo giñalako;
aurrak ama gaixua
beti du maiteko,
bere bular biyetan
aziya dalako.

- 2/ Onra guziyarekin
lenbizi gu gera,
Tubalekin ikasi
gendunak euskera,
izkuntza gorde degu
ordutik onera,
ala gerta dedilla
emendik aurrera.

- 3/ Jayo zan Larramendi
ain zori onian,
euskara jarritzeko
bear zan oñian;
gero berriz Aizkibel
arren ondorian,
gorderikan dauzkagu
biyak barrenian.

- 4/ Amak izandu dezan
beti osasuna,
aditu Larramendik
esaten diguna;
euskarai izateko
beti naitasuna,
eta ikasitzeko
dun edertasuna.

MARTXA

Egiputzuan jayuak gera
eta ez degu damurik,
Españi (y) onek iñun bai aldu
iskiñ au bezin ederrik?
leku zelayak arkitzen dira
erri politez jantzirik,
menditan berriz ikusten dira
jendez betiak basarrik,
o zer fabrikak lanketakuak,
kosta ederrak bestetik,
jendea franko etortzen dala
bañuetara or goitik.

R. de Azcárate

Ikusi: Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza"
zanaren eskuz idatzitako bertso mordoa.

ESTUDIANTINA BASARRITARRAK

1/ Etorri gera gu basarritik
gure guraso onak
sokorritziagatik;
nagusiyari ez diogulako
aurten pagatu errentik,
despedida eman diote,
ateratzeko etxetik.

2/ Lotsatzen gera ostegunian
Tolosan ibillitzia
onela eskian;
kosetxarik ez degulako
izan aurtengo urtian,
argatikan arkitzen gera
txit nezesidadian.

3/ Galtza bastuak eta mankutsik
patrikarak ere daude
dauzkagu utsik;
Tolosan ez ote da orain
errukitzen neskatxik,
botatzeko balkoitikan
pesetatxo bat pozik.

4/ Danok gera zuen amantiak
estudiantiak
oraindik gaztiak;
len pasatuagatikan
ain egun tristiak,
orain konsolatzen gaitu
zerbait biltziak.

Ramos Azcárate

Ikusi: Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza"
zanaren eskuz idatzitako bertso mordoa.

HIMNUA TOLOSAKO ZORTZIKUA

1/ *Coro:*

Baguaz da baguaz,
baguaz kantari,
alegrantza emanaz
erri guztiari;
festa polit polit bat
nai genduke jarri,
ikusi nai duenak
plazara etorri.

2/ *Zortzikua:*

Saludatutzen degu
Ayuntamentua,
baita begira dagon
jende onradua;
persona asko ikusirik
gaude zoratuak,
ikusteko asmuan
gure kontratua.

3/ Tolosarrak geratu
ez degu nai gaitzik,
jendia umorian
jarritzia baizik;
plaza ontan ez da egin
orlako ezkontzarik,
gelditu biar dezute
gure ustez pozik.

4/ Guztiz noble ta leyal
ta txit balerosa,
titulatutzen zaigu
gaur gure Tolosa;
izandua ta dalako
onen jenerosa,
meritu oyek guziyak
mereziyak dauzka.

5/ Biba Tolosa eder,
Gipuzkuaren ama,
Europa guztiyan
dadukazu fama;
onratutzera gatoz
danok zuregana,
emen jayo giñalako
daukagu afana.

Ikusi: Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza"
zanaren eskuz idatzitako bertso bilduma.

ERROMARA JOAN ZIRANEKO
KONDIZIYUAK

Lartaun:

Zuetatikan jarri
orain bost bat lagun,
bainandiak (1) ondo
tratatu ditzagun.

Coro:

Zedori bezin onik
bai al dago inun,
zuk eiten dezunera
utzitzen degu gaur.

Lartaun:

Beraz galdetutzera
nua bertatikan,
Antistio Jaunari
bakar bakarrikan;
ez dezute izango
nere peikarrikan, (2)
bainandiak jartzen
danon partetikan.

Coro:

Biba, biba, Lartaun,
gure nagusiya,
libratzea nai duna
Kantabri guziya.

(1) Bainandiak: Kondizioak.

(2) Peikarrikan: Faltarrikan.

LARTAUNEN ETA ERROMATARREN
BAINANDIAK

Lartaun:

Aizazu, Antistio,
oraingo galdera,
zer itzetan juango
gera Erromara?

Antistio:

Augusto etortzian
iñola al bada,
gauza bear bezela
erabakiko da.

Antistio:

Galdutzen badezute
Erroman pelia,
berriz gertatuko da
gudako bidia.

Lartaun:

Gure alde gelditzen
bada onoria,

Antistio:

Libre utziko det nik
euskaldun jendia.

Lartaun:

Zer leku daukazute
Erroman jarriya,
peleatzeko danon
jende gudariya?

Antistio:

Guziok pasatzian
Tiber'ko ibaya,
zelai bat antxen dago
gutziz agiriya.

Antistio:

Peleatu bear da
itz orien legez,
eta emen bezela
txit gizontasunez.

Lartaun:

Naiz zelai ura bete
euskaldun odolez,
gu portatuko gera
beñepein onorez.

Lartaun:

Coro:

Bildurrik gabetanik
Erromara guazen,
aitaren seme danak (1)
libratu ditezen.

Otabiano:

Coro:

Etzerate ertengo
lur ontan bezela,
Erromaren izena
borratu bestela.

R. Azcárate

Ikusi: Fakundo Adurriaga "Besamotza" zanaren eskuz eskribitutako bertso-mordoa.

(1) Bear bada emen "Aitoren seme danak" bear-ko du. Bañan aitaren jartzen du dudarik gabe, ta orrela utzi degu.

E G I P U T Z U A I L L E Z K O R R A

- 1/ Agur eiten diogu
alkate jaunari,
baita bere urrengo
bilguna danari,
orobat plaza ontako
jende guztiari,
anayatasun onek
orain zer diruri?

- 2/ Au da batzarre on bat
Euskaldunarena,
lur maite onentzako
gauzik ederrena;
argatik artu degu
danok oroipena,
berritzeko ipintzen
gloririk zarrena.

bilguma = ayuntamentua.

- 3/ Jesukristo mundura
jayo zan baño len,
bi glori izan giñun
Erroman da emen;
bi milla urte iya
igarotu arren,
askok ondo gordeta
dauzkagu barrenen.
- 4/ Ondoren gure asabak
ainbeste glori
eman izan zizkaten
Egipuzkuari
Roncesvalles'en eta
Covadonga'kin bi,
frantzes eta moruak
badakite ongi.
- 5/ Oroitu utsarekin
Navas de Tolosa,
saltoka asten zaigu
danori biotza;
Euskaldunak egiñik
ausardi zorrotza,
moruak artu zuten
sekulako lotsa.

asabak = antziñakuak.
ausarkia = atrebitua.

6/ Aragoiko erregea
genduen bentzutu,
eta Nafarrokoa
katetik libratu;
Belaten Frantzesakin
giñan peleatu,
arma Gipuzkuakoari
ia begiratu.

7/ Aztu ditzagun bada
asarre guziak,
eta ondo maitatu
Iputzen gloriak;
esan zagun gerala
Euskaldun garbiak
eta mantxik ez dula
gure jatorriak.

Ikusi: Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza"
zanaren eskuz idatzitako bertso mordoa.

Ez du esaten Ramos'enak diranik, bañan ondo
ezagun dute beste aitarik ezin izan dutena.

GIPUZKUA BENTZUTEZGARRIA

Coro:

Gure Kantabri onetan
gerran gabiltza benetan
Gipuzkoako menditan;
Otabianok atiak itxi
zizkigun alde guzitan,
etsai oriek lur ontan,
gu bentzutzeko asmotan,
sayatu dira askotan.

Coro:

Gudari txit egokiya
degu danon giyariya,
Lartaun buruzariya;
Erromatarrak ezin jiratu
diotena arpegiya,
ain dauka fede biziya
eta ausardi aundiya,
libratzeko Kantabriya.

Coro:

Aurtengo inauteriyak
ditugu zoragarriyak
Ernioko gudariyak;
Lartaunek eta Uso ederrak
goza ditzaten gloriyak,
kondizio egokiyak
dituzte irakurriyak,

Eskribaua:

esposatzeko gaur biyak.

Eskribaua:

Asi nadin alabatzen,
oyen biotzak mugitzen,
gloriaz bete ditezen;

Coro:

Eskribau jauna, abiya bedi
aur oidi biyai galdetzen,
konforme bai da arkitzen
bata bestiaz jabetzen,
eztayetara guazen.

Otabiano:

Bost urte ontan pelian
gabilitza Ernio mendian
guziontzako kaltian;
aizken batalla egin dezagun
zelaitxo eder batian,
biok jende berdiñian
edo errendi ...ian (1)
jartzeko gure mendian.

(1) Ezin irakurri izan det emen Adurriagak zer
dion.

Lartaun:

Orain artean bezela
nai det emendik aurrera
maitatu nere bandera;
Kantabriatarrak iñola ezin
jarri Erroman mendera,
ezta galdu're euskera,
ba danok juan iltzera
nai dezun zelai batera.

Otabiano:

Gera biok konformatu,
orain lekua billatu,
onorez gaiten portatu.

Lartaun:

Nere juezak zurearekin
dezatela aukeratu,
legez nai det nik portatu,
naiz gu guziok ondatu
edo betiko libratu.

Lartaun:

Amoruan da latza,
onraz berriz aberatsa
euskaldunaren arraza;
etsai oriek bentzututzian
egingo degu ezkontza,
galtzia gure izkuntza
ez al deizkiozu lotsa?

Usoa:

bai, tori nere biotza.

Usua:

Obe da iltzea pelean,
daramakizun fedean,
jartzia bañan mendean;
ni ere ilko naiz zure begiak
jiratuta ikustean,
biok kajatxo batean
sar gaitzatela lurpean,
lauburu onen legean,

Lartaun:

Adios, nere Usua,
agur, bion gurasuak,
pozaz ixuri malkuak.

Gurasoak:

Zu il ezkerro nola libratu
jende Kantabriakuak?

Lartaun:

Badaude oiñordekuak,
Lekubideren frutuak,
guziz fede bizikuak.

Lartaun:

Donzella manso mansua,
iritxi zaizu plazua,
penaz iltzeko gaixua;
auxen da lana ezin egiña
esposayoko plazua,
Urumeako usua,
zedorren biyotz osua
tori, maitetxo gozua.

Lartaun:

Ama zeruetakua,
biyotz guztiz berakua,
aur au nigandik ba'ijua;
biyotzetikan eskatzen diot
eiteko oni lekua,
da mantxarik gabekua,
frutu Urumeakua,
Tubalen odolekua.

Antistio:

Erromako senaduak
bigaldu dit mandatu bat
daudela asarratuak;
zeren urrian jende arrotza
geralako bentzutuak,
jakin nai ditu kontuak,
ote zeraten prestuak,
onra guzitan justuak.

Otabiano:

Nai al dezute etorri,
Erroma aldera txit sarri,
peleatzera an garbi;
nik egun gizon, zuek ainbeste,
zelaitxo batian jarri,
ia zein dan garailari,
ikusi nai dute ongi,
senaduak dio ori.

Lartaun:

Lengo onretan ez ezik
ez bada gauza ori baizik,
ez dizut ukatzen itzik;
Erroma aldian laister aituko
dituzute gure irrintzik,
etzaigu amoztu lanzik,
ain gutxi oztu biotzik,
juango gera txit pozik.

Erromako Presidentea:

Senaduak du tratatu,
nai zaituztela maitatu
eta semetzako artu;
nai badezute gure alabak
gaur bertatikan senartu,
gerrak dirade bukatu,
alkar dezagun amatu,
pakean gaiten gertatu.

Lartaun:

Zuen alabak guretzat
ematia emaztetzat,
grazi ederra deritzat;
bañan glori au geldi dedilla
Gipuzkoako mendintzat,
jarriko gera senartzat,
seme ordeko beontzat,
pake osuan danontzat.

Otabiano:

Lartaun gizon aditua,
euskaldunaren burua,
txit izan zera prestua;
eman dizkagun biok alkarri
orain txit pozez eskuak,
zuek eta bentzutuak,
jende guziz anaituak,
orain ekatzu musu bat.

Ikusi: Fakundo Adurriaga "Besamotza" zanaren
eskuz eskribitutako bertso-mordoa.

Bertso auek zeñenak ote diran ez dakigu. Ramos' en izena iru aldiz azaltzen da; **Lartaundarrak** eta **Erromatarrak** eta **Erroma** ere aitatzen dira. Beraz, dudarik ere ez Ramos'en kontra egiñak dirala. Orre-gatik jarri ditugu emen. Nor ote zan **Santos** ori eta zer istillu zerabilkiten?

S A N T O S I L T Z E K O

- 1/ Ibarrera juan ziran iru
sagardua eratera,
izateko ere lagun
sagardua eranda;
gauza guztiak ondo
esan ditzagun
oyek juan ziraren
izanikan lagun.

- 2/ Zertara juan ziñan,
Erramos maitea,
Beobiko zubiyan
jartzera katea;
ondo pensatu zendun
egitea kaltea,
zenbaiti gertatu
zayote dotea.

3/ Ramos direttore,
guzien kapitan,
etzuben uste zanik
orrelakorikan;
eztala uste du ark
emen besterikan,
arri jarriko zaizkan
kantak emendikan.

4/ Uste zuala Ramosek
bera nagusi,
ori bezela berriz
beste asko asi;
etzuben pensatu
ezer gutxi,
ezta jarriko ere
gurekin nagusi.

5/ Puñal zorrotza dauka
neretzat sartzeko,
enau arengatikan
ni ikaratuko;
badauzkagu egoki
gauzak esateko,
arren puñalak
eztu Santos illko.

- 6/ Orra Lartauntarrak
eta Erromatarrak,
ayengatik egingo
ditugu guk farrak;
ez dira izango emen
alegratzi txarrak,
oyek ekarri dituzte
bueltan indarrak.
- 7/ Beobiko zubira
allegatu zanian,
istilluak an ziran
oriyen artian;
Erroma gelditu da
guztiz apartian,
onera etorri dira
ezin da bestian.
- 8/ Orra zortzi bertsoekin
zuen despatxua,
nai dubenak erosi
dauka deretxoa;
gauza erosiya
dauka probetxua,
zu etzera izango
guziyon maixua.

(Zortzigarren bertsoaren azpian irudi bat
dago: *puñal* bat, eta au eskribituta: *Toledoko
puñala*.

Ikusi: Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza"
zanaren eskuz eskribitutako bertso-mordoa.

KEZKETAN

NERE MAITIARI

- 1/ Nere maitia Donostiyan
dago jua dan aspaldiyan,
gau eta egun arkitutzen naiz
beti aren memoriyan.

Coro:

Etzait kenduko, etzait kenduko,
etzait kenduko kezkarik,
zergatikanen nere maitiak
etzuan bate kulparik.

- 2/ Etorri zan estranjeriatik
nerekin ezkontziagatik,
amoriyua manifestatu
zidan neri txit barrendik.
Etzait kenduko...

3/ Asko ezin sufriturikan,
aterarik zulotikan,
gure ezkontza sagradu ori
galerazitziatikan.
Etzait kenduko...

4/ Adios, nere maitia,
ondotxo bizi zaitia,
fabore in biazu beste iñorekin
ez akomodatutzia.
Bestela ilko naiz, bestela ilko naiz,
bestela ilko naiz zugatik,
bizirik alargun bizi gaitezen
bakoitza geren aldetik.

Ramos Azcárate

K E Z K E T A N

AUXEN DA LANA

- 1/ Nere maitia Donostiyan
dago joan dan aspaldiyan,
urturik nago gau eta egun
beti bere inbidiyan.

Istribillua

Ezin nezake, ezin nezake
iñola gaizkirik esan,
zeregatikan maiteagorik
ez dezakean nik izan.

- 2/ Ikusitzean kalean
aur ori pare parean,
alako doñu triste triste bat
jartzen zait biyotz nerean.

Istribillua

Jakindu ditut, jakindu ditut
maite politaren miñak,
zeluetatik izan ditugu
guztiz kontu desberdiñak.

- 3/ Zortzi urtean nonk daki
zer kezka degun eduki,
ezin ikusi, ezin itz egin
eta bestetik urruti.

Istribillua

Ai gure kartak, ai gure kartak
izanagatik zintzoak,
orra nun dauden denak penatzen
biyorengatik gaxoak.

- 4/ O zer naitasun aundiya,
o maitetasun lodiya,
o amodiyo neurri gabea
estali ziragarriya.

Istribillua

Elkar ikusi kalia eta
su artutzeko zoriyan,
besterik iñor bai ote dago
orrela Euskalerrriyan?

- 5/ Etorri zan Donostira,
egiñik itxasoz jira,
esku emanta egondu giñan
elkarri pozez begira.

Istribillua

Gero etxera joan giñaden ta
lendabiziko izketa,
biyok oñazez, biyok negarrez,
amore eman ezin ta.

- 6/ Akelartarrak platikan,
kiñuka sukaldetikan,
gure ezkontza sagradu ori
eragozteagatikan.

Istribillua

Etzait kenduko, etzait kenduko,
etzait kenduko kezkarik,
zerengatikan maite politak
ez duelako kulparik.

- 7/ Bukatu dira kontuak,
kontu txit mirarituak,
ez ote gaitu elkarganako
egunen batez zeruak!

Istribillua

Beñepen orain, beñepen orain
arkitzen gera galdurik,
mundu onetan ez da izandu
biyorentzako gustorik.

8/ Agur, maitetxo nerea,
Mayatz illeko lorea,
maite zintzoa, maite garbiya,
maitetxo pare gabea.

Istribillua

Arren ta arren bizi gaitezen
alargun biren moduan,
istoritxo bat gelditu dedin
beti betiko munduan.

Ikusi: **Bertso-papera:** "Tolosa. Imp. de E. López.
Tolosako Timoteo Adurriaga zanaren bertso-mor-
doa.

Anayaren (Facundo Adurriaga "Besomotza") bertso mordoan lau bertso daude, bañan desberdin xamar, irakurleak ikusidun bezela. Laugarrenaren ondoan "Ramos Azkarate" dio ta argatik jarri ditugu liburu ontan. Bañan egia esan, duda apur bat gelditu zaigu Ramosenak ote diran.

BERTSO BERRIYAK FERNANDO AMEZ-
KETARRA-REN DOÑUAN

L A Z K A U K O P L A Z A N

JOKATU ZIRAN BI PARTIDU MARZUAREN
8'an 1885'GARREN URTEAN

- 1/ Lengoan bi partidu
Lazkaon izanik,
kantatu gabe ¿nola
egon ixilik?
oraintxen ere nago
ezlñ sinisturik,
mirabe batek ala
jokatu zubenik,
¿ote du besterik,
bere parekorik,
bi partidu ain errez
jango dituenik,
ai, baldin balitzake
bera bakarrik.

2/ Askotxo balirake
modu artakoak,
plazan ;nola agertu
gizonezkoak?
arren, gorde gaitzala
gure Jaungoikoak,
nagusi jarri gabe
emakumezkoak,
gaur Lazkaukoak
badauzka egoak,
zeruak eman eta
bañan alakoak,
bi gizonai gañetik
eraindakoak.

3/ Emakumeak jartzen
badira nagusi,
ez gintezke iñola
soseguz bizi;
ezkerrak diradela
pelotari gitxi,
eta ezin litezke
askora iritxi,
ori da lenbizi
nuena ikusi,
gizon bi zituena
lotsaturik utzi,
koroï bat urrezkoa
luke merezi.

4/ Norbaiteri kendurik
soñetikan galtzak,
emango ote dizkiyot
nik berarentzat?
otsoa lotsatzen du
gizonaren antzak,
baita ere domatu
txit ederki artzak,
argatikan galtzak,
emakumeentzat,
konbeni izan arren
bada norbaitentzat,
Paradisoko fruta
gogoratzen zat...

5/ Gaizki baldin badatoz
zenbaitentzat galtzak,
jantzitzea dauzkate
gona gorontzak;
arturikan linayak
amuko ardatzak,
irutea daukate
familiarentzat,
lan ori kaltetzat,
badute berentzat,
beste bat obegoa
badala deritzat,
moxorkat betetzea
eulearentzat.

6/ Ibayak badirade
eder ta aundiak,
bañan itxasoentzat
dira guziyak;
mundua bustitzen du
zeruko euriyak,
baita ere berotu
berriz eguzkiyak;
milagro berriyak
gaude ikusiyak,
txepetx batek benzutzen
errez gabirayak,
zer gloriyak dituben
Euskal-erriyak...

R. A.

Tolosan: Eusebio Lopez-en moldiztegian.

Ikusi: Aita Agirretxe'k Errexillen arkitu ta bialitako bertso-papera.

"Bertsolariya", 8, 1931, Errenteri'n Makazaga'renean. Onen aldaketak: 2/10: badauzkate eguak; 2/13: bi gizoni gañetik; 3/3: ez giñazke iñola; 3/11: bi gizon zitubenak.

AZPEITIAK BATI

Tolosan bizi zan Azpeitiar bat San Juanengatik
gaizki esaka asi omen zan, San Inazio goratzeagatik.
Ordun Ramos'ek jarri zizkan bertso aukerak, San Ina-
zioren martxaren doñuan:

- 1/ Azpeiti,
ikusten zaitut gaizki,
mutil koxkor ta guzi,
itxusi,
gustiz dezu merezi,
frenuak jartzia
eta ezitzia,
zergatik zabiltzan
txit arro Tolosan,
paltatzen,
ez al dezu pensatzen
nazula ni berotzen?
Iñigoren pamak
aitak eta amak
esaten diote
kantatzeko danak,

dalako Euskalen
aita dontsua,
santua;
mutillak kalean,
kantari astean,
jaun au erotuta
dabil geyenean,
mutikuak korri,
onek berriz segi,
dabil farragarri,
legoi bat diruri
burlaka San Juani
gure patroyari,
bizkarra ausiko diyot
azkar berari,
ez fiyatu geyegi,
geyegi.

2/ Aizazu,
baldin lotsik badezu,
konsideratu zazu
ta esan,
zergatikan zabiltzan,
orrela kaletan,
aspaldi onetan,
ojuka, marruka,
erdi berdoztuta,
puztuta,
nor zeraden aztuta,
begiyak gorrituta,
kopeta illunduta,
parola piztuta,

bazabilz larruan
ezin kabituta,
bi santurekin
txit asarretuta
ja xapo!
mutillak aurretik
eta zu atzetik,
zultatzen zaituzte
lau alderditatik,
etzera lotsatzen,
itxusi ibiltzen,
palso txurizdutzen
nazula berotzen,
asitzeko jotzen,
bizkarra puskatzen,
familiaren gatik
dizut nik utzitzen,
zutzaz ez naiz kupitzen,
ez, ez, ez.

Ikusi: Jose Ariztimuño zanaren bertso-bilduma,
Donostin.

Lenengo bertsoa: Tolosako Fakundo Adurriaga
"Besamotza" zanaren bertso-mordoan:

- 7: umiltzea
- 9: fanfarroi Tolosan
- 13: Inazioaren kanta
- 15: erakusten dizkate
- 17: izandu zalako
 seme prestua
- 20: kanta oyek aitzean
 jaun orrek kalean
 asarre ikusten
 det nik geyenean;
 mutillari segi,
 oyek berriz korri.

1900'garren urteko Agostuan, Bilbaon, Teatro Arriaga deritzayonean, itz-neurtuen sari emateko jai-aldi bat izan zan. Unamuno deitu zuten itzaldia egiteko.

Agertokian jai-aldiaren erregiña ta bere dama-txoak. Bilbaoko aundiki guztiak an zeuden. Unamuno agertu ta asi zan itzegiten. Ez. ordea, jendeak uste zuana esaten.

Lendabizi, euskerarengatik gaizki esaka, urrena Trueba'ren eta gure literaturaren kontra, gero "maketua" goratu ta euskalduna beratu...

Jende dana amorratu ta sekulakoa gertatu omen zan: oju, deadar, txistu, jendea agertokira igo ta guzi.

Unamuno'ren itzaldiaren sona Euskalerra guzira zabaldu zan. Bazter guzietan jendea samindu. Ordun Pedro Maria Otaño'k bertso batzuk ipiñi zizkan, Maisubari deitzen diranak, Jose Echezarreta'k Unamuno'ri deitzen diranak, ta Ramos Azkarate'k urrengo bertso auek, San Inazioren martxan:

SAN INAZIORI BERE MARTXA EDO JOAIRA EDERREAN AZPEITİYARI DONKITUA

- 1/ Inazio,
jarri zaite begira
zure Euskalerrira
zerutik
euskal leyatillatik,
gaitzazun ikusi,

nola geran bizi,
gaitzazuben gorde
erdaldundu gabe,
prest gaude
Ama zarraren alde,
naiz bizirikan erre.
Euskal txar Tancredo
(edo Unamuno)
mundu onetako
infernuan dago,
agerturik euskeraren borvero
bizi,ro,
ez lotsatutzia
onra saldutzia
aman eriyotza
aurrak eskatzia,
nai du erdaltzia,
euskera galtzia,
gu gerran jartzia,
zikin bizitzia,
moro biurtzia
ta Judastutzia:
euskal guzi guziyok
madarikatzia
eta kondenatzia,
bai, bai, bai.

2/ Argatik
zure jayotz erriyan,
Itzerraiz'ko mendian,
diyogu
juramentu azpiyan,

gerala euskalak
euskaldun kabalak,
ibero zar zarrak,
ibar menditarrak,
gerala
amarentzat leyalak,
onra zale zabalak;
gera fedetsuak,
gera indartsuak,
gera paketsuak,
gera onraduak,
bañan utzi ezkeroztik pakian
lenian;
gu gañerakuan
oraindañokuan
zer izandu geran,
daukagu goguan;
;Iñigo maitia!
obe da iltzia,
ez onra saltzia,
ez erdalduntzia,
ez traidoretzia,
Unamunotzia,
ez madarikatuta
kondenatutzia,
arren jetxi zaitia,
zaitia.

Ikusi: Jose Ariztimuño zanaren bertso bilduma, Donostian.

Tolosako Saturnino. Amiano jaunak lenengo bertsoa eman zidan. Aldaketa auek ditu: 24: guziyok galtzia; 25, ta 27: (ezin izan zun bi auek gogoratu); 28: Unamunotzia.

GURE GIZONAK

¡O EGIPUTZUA (1) GLORIOSOA!

- 1/ Adierazi nai nituzke nik
Egiputzuaren gloriak,
kanta ditzaten Euskalerriko
neronen adiskidiak;
danai bezela arkitzen zaizkit
neri're eskubidiak,
eskribatzeko etgaz batekin
gure on zoragarriak.

- 2/ Gure asabak (2) nolakuak ziran
Sillioen kantak diote,
berarengatik ainbeste erregek
izandu giñuzten maite;
ereje askok izan nai zuten
gure menditan alkate,
izu gogorak beti emanda
libreak gera gaur arte.

(1) Egiputzua = Guipúzcoa.

(2) Asabak = Antepasados.

- 3/ Gure asabak beti arraiskatzen
beren ondasun da bizik,
orregantikan etzaigu aztu
Tubalen aubeko itzik;
Egiputzuaren arma ederrari
eztago beiratu baizik,
Nafarru ortan supita (1) aundiz
dira oyek irabazik.
- 4/ Jesus maitea baño lendandik
Ernion eta Erroman,
ia zer gloriak izan giñuzen
orduko ere guregan;
Egiputzuarrak sartu're ziran
guztiz ausarziz (2) Granada'n,
gañera iritxi lendabiziko
Colon jaunakin Habana'n.
- 5/ Ai zer gloria Noain'en eta
baita Beotibar'ian,
ta zer ederra Italia'ko
deritzayona Pavia'n;
Joanes de Urbieta'k Frantziko errege
arrapatu zun jaitian, (3)
o zer semea batayatu zan
Ernaniako pontian.

(1) Supita = Coraje.

(2) Ausarziz = Atrevimiento.

(3) Jaitia = Pelea.

6/ San Marziel'ko mendi orretan
gogorra izan zan jaitia,
gure asabak ondatu zuten
Alemaniako jentia;
Roncesvalles'en Rondal da askori
ain jipoi izugarria,
Navas de Tolosa'n omenatu (1) zan
betiko Euskalerria.

7/ Ondarrabiko inguruetan
Frantzi ortako jendeak,
aldi askotan menderatu nai
zitun emengo semeak;
nunai bezela isten zizkaten
giltza gogorrez atearak,
ezta zer esan, beti izan ziran
gudari (2) garailareak.

8/ Emenguakin Bizkaiko batzuk
Canarias'era juanik,
Lanzarote'an legorrera irten
ziran ausariziz beterik;
jaitean asi il edo bizi,
bi erregeak arturik,
Españiara ekarri zituzten
beren ontziyan sarturik.

(1) Omena = Fama.

(2) Gudariya = Guerrero.

9/ Itxasoz ere izandu dira
emen gizon aguroak,
Okendo jauna eta Txurruka
berdiñikan gabekoak;
Elkano, Lezo eta Bidazabal
supitaz betetakoak,
zazpi doayak orientzat zitun
Aita zeruetakoak.

10/ Gure asabak ixuri zuten
eferengatik odola,
argatik aztu ezin gintezke
glori oietzaz iñola;
oroitu gaiten negar egiñaz
onkaitua (1) duten bezela,
euskaldunaren izen ederra
ziabestuko (2) da bestela.

Ramos de Azcárate

TOLOSA: Imprenta de Eusebio López.

(1) Onkaitua = Merecen.

(2) Ziabestua = Borrar.

Aita J. I. Arana zanaren bertso bilduma, Loyolan.

Tolosako Timoteo Adurriaga zanaren eskuz idatzitako mordoan.

10/2: Ez dakigu zer esan nai dun, bañan eferengatik dio ta ala utzi degu.

GIPUZKOAK IZAN DITUN SEMERIK ONENAK

1/ Gipuzkoak izan ditun
semerik onenak,
esatera guaz gu
nombreak ta izenak;
aditu zazute ondo
ez dakizutenak,
danok idukitzeko
oyen oroipenak.

2/ Manuel Larramendi,
Juan de Urbietta,
Franzisko de Aizkibel,
Andres de Urdaneta,
Valentin de Olano,
Joakin Barroeta,
biyotzaren erdian
dauzkagu gordeta.

- 3/ Damian de Churruca,
Antonio de Oquendo,
Miguel de Vidazabal,
Juan de Lazcano,
Conde Peñaflorida,
Blas de Lezo,
oyen frutuk gera ta
nai diotegu asko.
- 4/ Juan de Idiaquez,
Gonzalez de Andia,
Esteban de Garibay,
Bachiller Zaldivia,
Juan de Echaide, Gil
Lopez de Larrea,
oyetzaz egundaño
aztuko ez gera.
- 5/ Ignacio de Loyola,
Miguel de Legazpi,
Alberto Perez de Regil,
Lope de Isasti,
Gipuzkoako armak
eder daude noski,
zergatikan Belate'n
ziran irabazi.

6/ Orra zeln ziran onak
guk adierazi,
goguan eukitzia
txit dute merezi,
orien istoriyak
ez ditzagun antzi,
baizik ondorengoai
beti erakutsi.

Ramos Azcárate

Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza" zana-
ren eskuz idatzitako bertso-mordoan.

S A N I N A Z I O R I

1886'GARREN URTEKO ERROMERIYAN (a)

1/ O gure Aita San Inazio,
o zer soldadu aundiya,
o koitaduen salbatzallea,
o santu miragarriya;
o koleraren itzal ederra,
o arbol maitagarriya,
o zer garbiro zenuben gorde
onrazko euskal-erriya.

2/ Egun batean esan nizuben
"Azpeitiaren izarra",
¿ote nenguan burutik ongi?
¿edo zer nuben bestela?
¿ez al nekiyen izarrak baña
gorago igo ziñala?
¿ez ote dakit Jaungoikoaren
omen goyena zerala?

(a) Garai artan kolera izandu zan. Jende asko il zan. Probintzi-mugetan sendagilleak egoten ziran kutsatutako jenderik sartzen ez uzteko. Izurritea alde egin zunean, Loyola eta beste toki askotara jendetza aundiak etorri ziran eskerrak ematen.

3/ Arren ta arren barka dirazu
utsegin ura mesedez,
zerengatikan ez ninduben ni
zeruak jantzi doayez;
eta bestetik ezereza naiz
itzak neurritzen indarrez,
bañan dizutan amodiyuak
beterik nauka balorez.

4/ Esaten dute etsi batzuek
San Inazio il zala,
Jaunak gizonen fede gaiztoak,
arren, onera ditzala;
¿ildako batek nolatan jarri
bere lurrean itzala,
gure patroyak kolerarekin
egin ziguben bezela?

5/ ¿Ez al genduben, ta ez al degu
ikusten bizi bizirik,
jende talderi izugarriyak
Izarraitzera bildurik?
ez da; ez, jayo Luzifertarrik,
¿jayoko al da besterik
Inaziori bizi santua
galdu-aziko diyonik?

6/ Naiz Euriopan, naiz Afriketan,
orobat berriz Asian,
ikusten daude il eziñikan
balore aundiyenian;
len bezela gaur arkitutzen da
bizirik mundu guztian,
zenbat anima zeruratuaz
lanikan gogorrenian.

7/ Eragozpenak purrkatuaz
badator beti aurrera,
esanaz guri: naiz Inazio,
antziñakoa berbera,
nator euskaldun errietatik
biralitzera kolera,
esan ta egin, orra zabaldu
osasuren bandera.

8/ Baldin merezi bagenduen gük
¿zerengatikan utzi ez?
¿edo kupitu ote ziñaden
geundelakoan oñazez?
ai, egiya da guraso bage
bizi gerala negarrez,
otso gosiak ase eziñik
ume zortzaren odolez.

- 9/ Zer gozoa da ume gaxoaz
Santu bat kupitzea,
zer atsegiña iltzen ez dana
Loyolan idukitzea;
;zer milagro da guk Inazio
benetan adoratzea,
ta al deguben moduarekin
koroyez apaindutzea.
- 10/ Bein batez entzun izandu niyon
abade gazte bateri,
euskal umantak zein da nor ziran
txit ondo dakiyenari:
euskaldunikan euskaldunena
esaten Inaziori,
etzuen esan gezurrik baña
ez eta ere geyegi.
- 11/ Bai, egiya da Aitor aundiyak
badituela umantak,
nola itxasoz ala legorrez
mendiyak bezin galantak;
bañan guziyak estaltzen ditu
Inazioren kopetak,
nola mundua tapa lezaken
egunen batez kometak.

12/ Erroman Leon amairugarren
daukagun Aita Santua,
San Inazio bedeinkatutzen
ari da ziñez poztua;
ondo merezi duena da ta
portatutzen da justua,
naiz jarri arren etsai gaiztoa
ernegatzen ta sutua.

13/ Eta guk berriz Aita aundi au
nola gentzake pagatu?
dizkigulako nola etsayak
ala kolera garaitu?
eskerrak eman, ondo lagundu
eta gañera kantatu
nai degubela bere fedean
geren bizitza jarraitu.

14/ Negar egiñaz altxa dizkagun
geren begiyak zerura,
erregututa begira dezan
euskaldun erri santura,
arren ta arren kendu deigula
geren barrenko tristura,
etsai gaiztoak biyotzeraño
sartu ziguben ar ura.

Ramos Azcárate

TOLOSA: Imp. de E. López.

JUAN SEBASTIAN DE ELKANO

1/ Getariako seme leyal bat
beñere ez dedin aztu,
Tolosa ontako gazte jendiak
nai genduke txit onratu;
Delkano zanak eindako lanak
zeñek aik danak kantatu?
onen istoria irakurri ta
guztiok zoratu gaitu.

2/ Juan Sebastian de Elkano,
au izan zan pilotua,
eguzkiaren azpi guzian
berdiñikan gabekua,
itxasoetan onek izan zun
biotza korajesua,
barku batian aurren aurrena
jiratu zuan mundua.

3/ Milla bosteun da emeretzitik
oi ta bira bitartian,
sosegu gabe au ibilli zan
itxasoaren gañian,
isla berriak topatu nayan
Españiyaren onian,
bere biziya arraiskatuaz
salbajiaren artian.

4/ Norteko izarra artian illun,
bide batzuek itxiyak,
jakinduriaz iriki zitun
arkitu ziran guziyak,
baita billatu mundu berrian
isla ondasungarriyak,
zeruko Aitak oni eman zizkan
beretzat zazpi doayak.

5/ Goyan zerua, beyetan ura,
etsai gaiztoak nunaitik,
barkua berriz urez betetzen
ari zitzayon zulotik,
turmoi, tximistak, aize gaiztoa,
alderdi guztietatik,
bere lagunak erdiyak iltzen
zitzaizkiola sustotik.

- 6/ Bizi ziranak bere onduan
guztiz ziraden bildurtu,
kontrariyuaren eskuetan
nai zutela gelditu,
Delkano zanak onelako itzik
etzun nai izan aditu,
bere balorez koitadu ayek
guziak zitun salbatu.
- 7/ Izan zalako gau eta egun
Delkano animosua,
Victoria'kin onek ein ziyon
munduari jira osua,
iru urtean pasatu zitun
amalau milla legua,
pozak zoratzen sartu ziraden
Barrameda'ko portua.
- 8/ Beren promesa kunplitutzero
juan ziran koitaduak,
erdiyak eta geyago zeuden
osasunatik galduak,
bestetik berriz beren gorputzak
iya larru gorrituak,
jendea berriz airi begira
ezin sekatzuz malkuak.

9/ Toki guztietan zabaldu izan zan
Juan Sebastian'en izena,
nungua ote zan mundu guzia
jiratu zuena aurrena,
ala biarrak ala gertatu
egiazko euskalduna,
erderaz ezin ikasi eta
euskara maitatzen zuna.

10/ Karlos bosgarren Españiako
orduko enperadoreak,
merezi bezela etzizkan eman
oni bere onoreak,
pensatu gabe nolatan pasa
zituen iru urteak,
jende guztiya arritzen zuan
onek ein zun biajeak.

11/ Mundu guziya lendabiziko
onek zubela jiratu,
izen orrekin zizkaten oni
nèke guziyak pagatu,
bosteun dukat urteko agindu,
batere ezin zun kobratu,
beste biajian gizarajua
eriotzan zan gertatu.

12/ Glori aundi bat izandu zuen
gure probintzi maiteak,
orrelako lan bat ondo eitea
emen bertako semeak,
famatzen dute mundu ontako
jayota dauden jendeak,
nola ez gera gu oroituko
pasagatikan urteak?

Ramos Azcárate

Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza" zana-
ren eskuz idatzitako bertso-mordoan.

AITA JULIAN LIZARDI

Aita JULIAN LIZARDI, Asteasu'ko Uruzuriaga'n jayo, (29-11-1695) ta 17 urtekin jesuita sartu Villagarcía de Campos'en (4-6-1713). Paraguay'ko Chiriguay'ko indioen tartera joan zan misiolari.

An, Concepcion zeritzaion errian meza ematen ari zala (16-5-1735) Ingre zeritzaion alderdiko indio basatiak etorri ta preso eraman zuten. Urrengo egunean il zuten.

Arkitu zutenean amar fletxa zitun bere gorputzean josita, oin batean bere zapata ta guzi, ta bestean iru beatza falta. Arpegian ere ezur bat falta. Egaztiak eta basoko piztiak bere lana egiten asiak ziran.

Gorputza artu ta Tarija'ra eraman zuten. Jende asko bildu zan martiriari agur egitera. Ango jesuiten elizan eman zioten lurra.

Gero, Karlos irugarrenak jesuitak bota ta, erri artan jesuitarik ez ta, jendea aztu egin zan erliki ura an zegoanik ere.

1900'garrenean ingles batek, Vaughan'ek, berria eman zun gorputza an zegoala. Asteasuko erria bereala asi zan ingles onekin izketan. Berak etzula naiko dirua bilduko ta Probintziari laguntza eskatuzion gorputza ekartzeko. Bai lagundu ere.

Vaughan onek gorputza Tarija'tik Buenos Aires'era, ta emendik Barcelona'ra itxasoz. Emen idiki ta oraindik ere oña bere zapata ta guzi. Asteasu'ra 1902'garren urteko Mayatzaren 25'ian.

AITA JULIAN LIZARDIKOAREN BIZITZA
ETA ERIOTZA

itz neurtuetan

1/ Gipuzkoako Probentzi eder,
leñargi eta leyalak,
Tubal aundiyak erritu zuen
Kantabriyako izarrak,
Probentzi zintzo, Probentzi gozo,
Jaungoiko zale zar zarrak,
kantatutzen du: "Ni onratzen nau
Lizardi... baserritarrak!"

2/ ¿Nola ez gera bada egingo
Probentziyakin batera,
baldin amaren sabeletikan
onra zaleak bagera?
argatik gera pozez etorri
Lizardi onratutzera,
bere bizitza ta eriotza
euskeraz kantatutzera.

- 3/ Milla sei eun larogei eta
amabostgarren urtian,
odol garbiko aingeru on au
jayo zan zorionian;
Azaro illa izena duen
ogei ta bederatzian,
Asteasuko Urzuriaga
deritzan mendi-etxian.
- 4/ Baserri onen aurrean dagon
gaztañ arbolan barrenen,
umea zala oraziyuak
antxen egin oi zituben;
Jaungoikoaren Probidentziyak
orduan eta ondoren
gure Santua bein bakarrikan
desanparatu etzuben.
- 5/ Lazaro eta Ana Mariya
ziran senar-emazteak,
Asteasuko Eguzkiyaren
guraso maite maiteak;
santuak izan etziralarik
ziran Gurutze zaleak,
gure Jaungoiko egiyazkoan
ziñezko adiskideak.

6/ Aita Julian gazte gazterik
sartu zan jesuitetan,
Santiago'ko kolejiotik
Cadiz'ko urira joan zan;
eta andikan ontziratuta (1)
Paraguay'ra uretan,
ta arkitzen zan Uzta-illean
Buenos Aires'ko lurretan.

7/ Lertu nayeon zebiltzala bein
itxasoko ur gaziya,
milagro batez pake gozoan
jarri zituen guziya,
izer ondo zeukan bere Jaunakin
gure Aita maitatiya,
Gipuzkoako baserritarren
izar adoragarriya!

8/ Buenos Aires'tik joan zan Cordoba
deitzen diyoten artara,
Inazioren seme argiya
zeukaten kolejiyora;
emen alanbrez zeatzen zuben
gogorki bere burua,
egiteraño bizkar gañean
odol garbiko putzua.

(1) Apirillaren bosteun milla zazpi eun ta amazazpiyan. (Bertso-paperan dagon oarra.)

- 9/ Mezaz ordendu zan egunetik
zan askoz santuagua,
berak aunditu zuelakoan
beretzat martiriyua;
Buenos Aires'en egon berriz ta
Cordoba'raño dijua,
ekaitz gaizto bat desegiñikan
egiñaz oraziyua.
- 10/ Cordoba'tikan Aita Lizardi
Loreto'ra badijua.
zabaldutzera Jesukristoren
Ebanjeliyo santua;
an ere ondo ikusi zuten
euskal misionerua,
zala doayez eta birtutez
mallarik goyenekua.
- 11/ Andikan Buenos Aires'eraño
birali zuten Ministro,
an buruzari zegoalarikan
etzan bizitu eroso;
baizik Indiyoko asko ikusi
zituengan ain gaxo,
karidadeko lanari ziyon
arretarekin eraso.

- 12/ Paraguay'ra zuten biraldu
misiyuakin berrero,
txalupa batez berreun legua
urez zituben igaro;
joanera ontan Aita Julian
urperatu zan osoro,
bañan salbatu ta lau urtean
zan egon misionero.
- 13/ Milla zazpi eun ogei ta amar-
garren urtea zanian,
jarri zan santu argidotarra
gradurikan goyenian;
Chiriguaytar biyotz gogorrak
jarriyaz bide onian,
ipiñi zuten Concepciyoko
misiyuaren aurrian.
- 14/ Zazpi eun ta ogei ta amalau-
garrengo urtea zala,
santu aundiyak an egin zuen
konfesiyo generala;
batayatu zan eran bezela
zalarikan zerutarra,
martir bizi ta martir iltzia
zan bere griña bakarra.

15/ Zazpi eun ta ogei ta amabost-
garrengo urte artantxen,
ta Mayatzaren amazazpiyan
ari zan meza ematen;
meza bukatu bañon lenago
etsayak eldu ziyoten,
ta fletxazoka Asteasuren
onra goyena il zuten.

16/ Bere gorputza ogei eta bi-
garreneko egunian,
zegoan bada purrukaturik
mendi baten malkarrian;
ta Tarija'ra eramanikan
an sartu zuten lurpian,
Inazioren semeen eliz
dontsuaren barrenian.

17/ Bañan bizi da Zeruan eta
batayatu zan Pontian,
inguruetan arkitzen ez dan
elizik ederrenian,
da bizi gaztelaniyan eta
Colon'en mundu berrian,
ta biziko da, mundua mundu,
Tubal'en Euskal-errian.

18/ Kaja iriki diotenian
arki dizkiye gauza bi,
oin batean ta zanko berean
zaizkiyonak gaur agiri:
galtzerdiya ta bere zapata
osorik ditu ekarri,
ta galdetzen det: ¿onek milagro
aundi bat ez al dirudi?

19/ ¿Nola ta nondik galdu leitezke
bere ezur sagraduak,
baldin ekarri baditu onuntz
gure Diputaziyuak?
¿nonk eta zeñek iñoiz desegin
badira milagrosuak,
bere ondoan badauzka orain
San Pedro Gloriosuak? (1)

20/ Beragatikan ¿nola ez altxa
Diputaziyo gurea,
berak Pedroren Elizan sartu
badu beraren onrea?
¿nola ez degu alabatuko
Ayuntamentu noblea,
bada izan ta izan nai badu
onraren jarraitzallea?

(1) Au dio San Pedro Asteasuko patroya dalako.

21/ Asteasuko Ayuntamentu
argidotar onradua,
da izan bere eguzkiyantzat
begiratzalle justua;
onek mugitu zuelakoan
Diputaziyo Goitua,
gaude onratzen pozaz negarrez
Lizardi santu santua.

22/ Eta izanik Aita Lizardi
Gipuzkoaren Gloria,
era berean Aita Iñigo
onratzen duen semia,
eta nola dan martiriyoko
koroï santuen jabia,
¿nola ez degu guk eskatuko
santuan santidadia?

23/ Asteasuko Bilguman gisan
eska deiyogun bertatik,
Diputaziyo txit goituari
biyotzan erdi erditik,
esan guziyok modu onetan
Sayatu zaite bertatik
Aita Lizardi aldareratu
dedin sakristi barrutik.

24/ Bigartandikan asiko da bai
Diputaziyo maitia,
Aita Santuak kantatu dezan
Lizardiren Donedia;
Diputaziyo goituak egin
badiyo oroikarria,
berak jarriko du aldarean
santu beneragarria.

25/ Bizi dedilla Aita Lizardi
eta Diputaziya,
dedilla bizi Asteasu ta
bere Ayuntamentua;
guziyen gaindik dedilla bizi
Jesus Gurutziltzatua,
dedilla bizi Euskal-erriyen
lege zar bedeinkatua.

26/ Diyogularik guk Lizardiri
maitetasun bat sendua,
arren ta arren artu deiyogun
gaurtandik sendoagua;
ta egin beti, beti ta beti
euskeraz oraziya,
eta etzaigu iñoiz faltako
Zeruko bendiziya.

Ramos Azcárate

1902-ko Mayatzaren 25-ean.

Tolosan: F. Muguerzaren moldiztegian.

(Tolosa'ko Manuel Urreta Jauna zanak bialitako
kanta-papera.)

"ANIMAK BIDERATZEN"

TOLOSAKO MISIYO SANTUAREN OROIPENA 1886'EN URTEAN

- 1/ Aurtengo garizuma
Tolosa ederrean
uste det izan dala
gure mesedean,
beñepen senti degu
orain barrunean
alako atsegin bat
zori txit onean,
arkitzen geralako
bide zuzenean.

- 2/ Misiyoak kantatu
diguten fedea.
gauza guziyak baño
askoz da ohea.
zar dalarik berriya,
ona ta noblea,
mundu zabal guzian
berdiñik gabea,
euskal erri maiteen
lenengo bidea.

- 3/ Aita San Franziskoren
semetxo umillak
misiyo santurako
dirade abillak,
animak bideratzen
trebe ta argiyak,
ongi piztu dituzte
gure biyotz illak,
zer gozoak diraden
oyen marabillak.
- 4/ Habitu argal ori
soñean jantzita,
dabilz munduko gauzak
alde bat utzita,
bide au gaztetandik
ondo ikasita,
erriyetara dute
egiten bisita,
Franziskoren lanari
eder iritzita.
- 5/ Lore oriyek jayo
diraden baratzak,
nai eta nai ez, izan
bear aberatsak,
idurituagatik
zerbaitian latzak,
progratu dituanak
oriyen biyotzak,
sendakiñik onentzat
dauzka animentzat.

6/ Len izan ginduela
dira zazpi urte,
ordukoxe dotriña
erakutsi dute,
mundu berrikoai
esango niyeke
oyek ez dabiltzala
turroyaren truke,
baizik ondo nekatzen
iltzen diran arte.

7/ Urrutira jua gabe
ditugu ikusten
erreino ontan ere
personak aldatzen,
egia azturikan
gezurra laztantzen,
Eliz ama utzita
urgulloz arrotzen,
aize apur batekin
buruak txoratzen.

8/ Bañan inortxo ez da
oraindikan jayo,
ez eta, nere ustez,
aurrera jayoko,
Euskalerra zintzoa
duenik galduko,
sayatuagatikan
paper falso asko,
lenago zeru goyak
dira eroriko.

- 9/ Goizeko bostetako
Aita Beobide
sermoi santu denetan
agertu da trebe,
esnaratuak ditu
makiña bat jende,
neskatxa eta mutil,
senar eta andre,
lanera biralduaz
ez ikutu gabe.
- 10/ Arratsaldea berriz
Maiz eta Baertel,
etziraden jaun oyek
beti lo egoten,
konseju ona franko
eman zizkiguten,
euskera ain gozoa
itzegiten zuten,
negar-malkorik asko
atera ziguten
- 11/ Aita Gereka'k berriz
gauero gauero
fedean otz ziranak
jarri ditu bero,
gauza bat entzun niyon,
uraxen bai klaro,
blasfemiyen gañean
jo zuen *ordago*,
Jaungoikoa fueroak
gurekin al dago.

- 12/ Egunaz euskeraz da
gabean erderan,
zenbat atsegintasun
dizkiguten eman,
egon gabetanikan
alperrikan dudan,
jarri eta pensatu
ondo nork beregan,
egin diguten gerra
gaiztoa ote dan.
- 13/ Gerra egin diyote
oitura txarrari,
gerra blasfemi zatar
erderazkoari,
gerra aragiyazko
pekatu loyari,
gerra jayeko lana
dabilkiyanari,
bañan bere neurriyan
kulpa duenari.
- 14/ Ni ere ikutzen nau
oyetako batek,
bañan biyotzak diyo
kulpa zergatik det,
pensatu ondo esan:
arrazoya ditek,
garbi garbi kantatzen
ederki zekitek,
obeak izatea
mesede giñikek.

15/ Amar egun santutan
oriyen nekeak
pagatuko al ditu
Jaungoiko gureak,
artzayak bezelaxen
beren artaldeak
konfesatu dituzte
millaka jendeak,
Aita San Franziskoren
seme ongilleak.

16/ Gereka, Beobide,
Maiz eta Baertel,
dizkiyotegu esker
guziyak ematen,
Tolosan oroipena
utzi dute aurten,
badakigu geyegi
zer merezi duten,
denborak esango du
gero zer daukaten.

Ramos Azcárate

Tolosako Timoteo Adurriaga zanaren eskuz idat-
zitako bertso-mordoan.

DONE FRANZISKOREN ORDENAKO
AITA BAERTEL'I

1/ Bedeinkatua izan dedilla
San Franziskoren semea,
Aita Daniel Baertel deritzan
guzizko euskal zalea,
euskaldun erri miñ erituen
benazko maitatzalea,
da euskararen lege santuan
goi goiko onratzalea.

2/ Da Mesiasen apostolu bat
iñoiz nekatzen ez dana,
da bere aita Asiskoaren
txit egiazko laztana,
da gure ibar eta mendiyai
atsegin asko emana,
dagoalako euskal kondairan
gutziz gozoro etzana.

- 3/ Dalarikan, bai, argi argiya,
da errurikan gabea,
badakiyena berdin artutzen
aberatsa ta pobrea,
dakiyelako itz aldiyetan
gozaten aditzallea,
da Luziferren banderakoen
ekarri-azitzallea.
- 4/ Da politikan tranparik gabe
onraren jarraitzallea,
gorrotatutzen duela beti
ziarkakoen bidea,
da Mac Kinley (a) ta español txarren
lur-azpiratutzallea,
da erriyaren aldeko jende
garbiyen berotzallea.
- 5/ Euskeraz dabil Naparruan da
bai ere Egiptuzuan,
dabil euskeraz Araban eta
bere Bizkaya gozuan,
euskeraz beti bizitu dedin
eleizan eta kanpuan
Jaungoikoa ta euskera dauzka
gozaten bere kolkuan.

(a) Mac Kinley Guillermo (1844-1901), Estados Unidos'etako burua zan, ayek eta España gerran aritu ziranean, eta España Cuba eta bere azkeneko ugarteak galdu zituanen. Beraz, Ramos'en denboran. Bi tiroz garbitu zuten.

- 6/ Au eramango baliguteke
bigar Constantinopla'ra,
edo besuak katez lotuta
Japon'era ta China'ra.
Loinaz'en gisan gurutzeturik
naiz au eraman plazara,
il bañan lendik esango luke:
Jauna, salbatu euskara.
- 7/ Beste geyago euskeran alde
nekatzen diralarikan,
euskaragatik osasuna ta
galdutzen dutelarikan,
ez det nik uste esan detala
aurretik geyegirikan,
Aita Baertel'ek Amarengatik
gingo ez lukenikan.
- 8/ Ez al genuben lengo igande
arratsaldean ikusi,
euskal erriyen edertasunak
kantatzen nola zan asi?
ez al zizkigun Ama zarraren
birtuteak erakutsi,
Amangandikan euskaldun batek
ez dezan egin igesi?

- 9/ Zer mirari da guk gure Ama
benetan maitatutzia,
euskeragatiko ezkeroztandik
badator gure iltzia,
ez al da bada Aita Baerteli
obea jarraitutzia,
eta inñude biantar ori
ez emen gizendutzia?
- 10/ Deitu dezagun Baertelekin bat:
bizi dedilla euskera,
deitu zaguben lotsatu gabe:
bere semeak gu gera,
nai ez duenak bada indartu
euskal izkuntzan bandera,
baliyoake ber-bertatikan
Sampson'en (a) aldamenara.
- 11/ Euskeragatik Erromatarrak
ginduzen guk burrukatu,
euskeragatik godoak emen
etziran beñere sartu,
euskeragatik arabetarrak
ziraden lur-azpiratu,
euskalak armaz inñoliz mendian
inñortxok artu ez gaitu.

(a) Sampson Guillermo Tomas (1840-1902), Estados Unidos'etako almirante zan, ayen eta espanyolen arteko gerra denboran.

12/ Argatik ez du Ama euskerak
iñudearen antzikan,
zarra, garbiya eta zintzoa
izendatzen dalarikan,
munduan ez du bada iñortxok
onra aundiyagorikan,
euskeran alde kantatutzeko
ez degu bear lotsikan.

R. A. eta O.

Tolosako Timoteo Adurriaga zanaren eskuz idat-
zitako bertso mordoan.

JESUSEN LAGUNDIKO
AITA JOSE MARI LASKIBAR'KOARI

Atoz pekataria'ren doñuan

Jesusen Lagundiko
Aita Jose Mari,
izenbat atsegin eman
dizkiguzun guri!

- 1/ Betor, betor, Satanas,
bai ere Luzifer,
betoz Judas ta Kaifas
betoz milla bider;
betoz suak arturik
Tolosara aurten,
ia Aita Laskibar
izutzen al duten.

Jesusen Lagundiko...

- 2/ Datorrela Morayta
eta Victor Hugo,
betoz Mahomatarrak,
masoyak nayago;
etorriyagatikan
Jordan ta Lutero,
ez diye Laskibarrek
itzuli egingo.

Jesusen Lagundiko...

3/ Alako arbolaren
adarra zerade,
etsayengatik iñoiz
etzerana gorde;
naiz il, beti zabilta
egiyaren alde,
izer gudariya zauden
ezpatarik gabe!

Jesusen Lagundiko...

4/ Armikan ez du bañan
bai jakinduriya,
da bere erriyaren
illargi berriya;
Euskalerriko seme
maixu txit argiya,
oso oinperatu du
liberalkeriya.

Jesusen Lagundiko...

5/ Masoi liberalakin
dago txit aserre,
eta ez da izango
iñoiz adiskide;
¿¿Laskibar zeñek jarri
pekatuen alde,
baldin nayago badu
bizirikan erre?

Jesusen Lagundiko...

7/ O zer seme umanta
dadukan Tolosak,
martiri izatia
dauka atsegintzat;
;nola bereganatzen
dakiyen biyotzak,
esanaz itz-tokitik
Jaungoikozko itzak!
Jesusen Lagundiko...

7/ Deadar biyotzetik
egiten ziguben,
paper falso oriek
ez letzeko, arren,
arritzen da Euskalak
lotan nola gauden,
ezin ikasirikan
nonk iltzen gaituben.
Jesusen Lagundiko...

8/ Adierazi digu
garizuma ontan
zer etsayak dauzkagun
bazter guztiyetan;
gu miñez ikusteaz
ain dago penetan,
iltzeko prestatu zan
itz-tokiyan bertan.
Jesusen Lagundiko...

9/ Gu salbatzeagatik
ilko siñakela,
jaingeruak zerutik
gorde zaitzatela!
dakigu biyotzetik
nai diguzubela,
baita guk ere zuri
bestek ez bezela.

Jesusen Lagundiko...

10/ Ogei urte oyetan
ikusi ez arren,
Aita Jose Mariak
izer maite gaituben!
o zer guraso ona
andien ondoren
gaur Tolosa guziyak
koroitzen zaituben.

Jesusen Lagundiko...

11/ Zu bezela guziyak
fiñak balrake,
euskara ta fedia
ilko ez lirake;
gañera Fueroakin
biziko giñake,
ez gaur gauden bezela
masoi oyen mende.

Jesusen Lagundiko...

12/ Aundiyak diralako
zure mesedeak,
biyotzaren erdiyan
dauzkagu gordeak;
sariatu ditzala
Jaungoiko maiteak,
merezi bezelaxen
zere birtuteak.

Jesusen Lagundiko...

13/ Zere erri maitea
fedez igurtzita,
bazuaz oroitza bat
betiko utzita,
ai egingo bazendu
urtero bisita,
ala bear eder bat
zerutik jetxita.

Jesusen Lagundiko...

14/ Ez gera, ez, aztuko
zutzaz gau eta egun,
zergatikan Aitarik
goyena zaitugun;
zuregatik iltzeko
ez gerade bildur,
agur, Aita Laskibar,
agur, agur, agur.

Jesusen Lagundiko...

A. M. D. G.

Tolosa: Imp. de F. Muguerza

Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduman, Do-
nostin.

GURUZ - BIDE DE O KALBARIYUAK

ITZ NEURTUETAN (1)

Bertso auk egin zitunean, 1900'an, Ramos Azkarate Erruki-etxean bizi zan. Eduardo Mocoroa Jau-nak doñua ipiñi zien eta urte askotan kantatu oi ziran Kalbariyo auk Erruki-etxeke elizatzxoan ga-rizumako igandetan eta ostiraletan. Jende asko joa-ten omen zan.

Liburu ontan agertzen dira Tolosako Maria Mon-serrat andreak bialitako liburutxo txikian dauden bezela. Bañan Tolosako Manuel Urreta jauna zanak bialdutako bere eskuz idatzitako paperan, itz ba-tzuk aldatuta daude. Garbi asko ikusten da garbiza-len batek asmatutako aldaerak dirala, eta ez degu emen jarriko. Asieran, ordea, ba du liburu txikiak ez dun bertsoa eta ura bakarrik ipiñiko degu emen:

(1) Tolosan - F. Mugerzaren Moldiztegian, 1900-
-ean.

ESKENIYA

Zure jayotzaz, zure bizitzaz
poz atsegiñez beterik,
bañan Nekaldi ta eriyotzaz
nola gauden kupiturik,
goaz gu abesten abiyatzera
ziñez belaunikaturik,
biotza jaso zerura eta
begiyak malkoz bustirik.

LENBIZIKO GERALDIYA

Jesus iltzeko kondenatua

(Kapillak kantatzen du)

Azotatua, katez lotuta,
bizitzaren egillea,
begira nola arkitutzen da
munduan Salbatzallea;
¿zein zerade zu Pilatos beltza?
¿zer juez zera ordea,
illazitzeko gurutzetua
bildotx errurik gabea?

*Aita gurea, Agur Maria eta Gloria,
Jauna, egin det pekatu, erruki zaite nitzaz.*

(Eta ondoren esango dezu:)

*Bedeinkatua eta alabatua izan bedi Jesukristo
gure Jaunaren pasio ta eriotza santua.*

BIGARREN GERALDIYA .

Jesus gurutzearekin kargatua

Gurutzearen pisu aztuna
sorbaldaratu dizute,
bañan Erramu egunekua
zerala ¿ez al dakite?
zure orduko garait-ondua
gaur ontzat ez badaukate,
berak nor diran, Zu nor zeraden,
osoro aztu zayote.

*Aita Gurea eta gañerakoak lenbiziko geraldian
bezela.*

IRUGARREN GERAZDIYA

Emen erori zan Jesus lenengo aldiz

Nekatu eta argaldurikan
erori zera lurrean,
Zerorren malko ta odol-tanto
errukarriyen gañean;
eta or zaude miñ-eriturik
zentzu galduen mendean,
izerdituta, naigabetuta
eriotzako bidean.

Aita gurea...

LAUGARREN GERALDIYA

Emen billatzen dute elkar Jesusek eta bere Amak

Zu Amarekin, Ama Zurekin
¿zertan arkitu zerate,
baldin arriyak ere negarrez
ipini badituzute?
biyok elkarri begiratuaz
txutikan ezin zaudete,
naigabeakin jausi baño len,
jarren aparta zaitezte!

Aita gurea...

BOSTGARREN GERALDIYA

Zirineotarrak laguntzen diyo Jesusi gurutzea eramaten

Borrero oyek errukirikan
ez dutelarik Zuretzat,
il etzaitezen Simon gaur eman
dizute Zuri laguntzat;
¿al da atsegin aundiyagorik
gizon doatsu onentzat,
Zuri laguntzen gastatu arren
kemenak eta indartzak?

Aita gurea...

Berunikak garbitzen dio Jesusi bere arpegiya

O, Beronika, guzizko Santa,
andre txit errukitsua,
etsayen aurrez garbi zayozu
Jesusi musu santua,
zapi orretan agertu dedin
bere arpegi justua,
esanaz nola irabaziya
daukazuben zuk zerua.

Aita gurea...

ZAZPIGARREN GERALDIYA

Emen erori da Jesus bigarren aldiz

Odol ustuta txit auldurikan
berriz bazera erori,
¿nola ez egin oñazeakin
bati biyotza bi erdi?
Jesus maitea, zauriz betea,
apur bat zaite ibilli,
etsai oriyek Gurutz-mendiyan
ditzan gaur lotsak estali.

Aita gurea...

ZORTZIGARREN GERALDIYA

Emen itzezin diye Jesusek Jerusalemgo alabai

“Txit benazkuak diralarikan
zuen oraingo negarrak,
ez neregatik negarrik egin,
Jerusalemgo alabak;
baizik zeon eta semeengatik,
biyotz nereko izarrak
negarra egin bear dute, bai,
zuek bezelako amak”.

Aita gurea...

BEDERATZIGARREN GERALDIYA

Emen erori da Jesus irugarren aldiyan

Indar guziyak bukatu, eta,
irugarrengo aldiyan
erori zera gurutzeakin
txit era negargarriyan;
altxa nai eta ezin altxarik
zaude egurran azpiyan,
odol putzua gaur zuk egiten
dezula Gurutz-mendiyan.

Aita gurea...

Emen kendu diozkate bere soñekuak

Odoldutako tunika kendu
 ta zaude larru-gorriyan,
 zauri txikiyak berriturikan
 era txit lotsagarriyan;
 eta ozpiña edan azirik
 gorroto bizi biziyen,
 arkitzen zera guregatican
 lotsaz iltzeko zoriyan.

Aita gurea...

AMAIKAGARREN GERALDIYA

Emen jositzen dute Jesus gurutzean

Zeruko odei urdiñ urdiñak
 asi dirade goibeltzen,
 bai eta ere mundu guziko
 ibar mendiyak tristetzen;
 egazti eder kantalarriyak
 daude negarrez urtutzen,
 ta gu kristauak izanta ¿nola
 ez gera miñez erortzen?

Aita gurea...

AMABIGARREN GERALDIYA

Il da Jesus gurutzean

Il da, bai, il da, guregatikan
Jaungoikoaren Semea,
mundua eta munduko gauzen
egilléa ta jabea;
il da, etsayai bankaturikan
itxuen argitzallea,
zori gaiztoan kendutzalle ta
onaren jarritzallea.

Aita gurea...

AMAIRUGARREN GERALDIYA

Emen jetxi dute Jesus gurutzetikan

Ama aundiya, sortzez garbiya,
Ama denetan goyena,
Semea artu magalean ta
miñ-eriturik zaudena;
nola zeraden milla birtute
txit santak dituzubena,
biyotz guretan ezarririkan
daukagu zure izena.

Aita gurea...

Emen lurperatzen dute Jesus

¡Ama maitea, zenbat sufritu
dezuben mundu onetan,
Belenetikan abiyatuta
bukatu arte Golgotan!
zaudelarikan txit errukarri
gurutzearen oñetan,
milla arantza badaukazkitzu
sartuak zure zañetan.

Aita gurea...

G A L T Z A U N D I

(OARRAK)

Ikusi: "Reimpreso en Tolosa en la Imp. de E. López". (Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduma, Donostian). Au da arkitu degun argitaraldirik zarrena, ortografiari (nuque, secretuac, eguin...), letraren itxurari eta paper zakarrari begiratuta, argi ta garbi ezagun danez. Bañan **reimpreso** dio ta ez da lengoa izango.

Gañerako bertso paperak ere aurrez atzera jarriko ditugu errenkan, zarrenetatik asita. Artarako, len bezela, ortografiari, letrari ta paperari begiratu diogu.

"Reimpreso en Tolosa en la Imp. de E. López". (Gregorio Mujika zanaren bertso-bilduman, Donostian). Lenaz gañera ta berdin berdiña, beste argitaraldi au dago toki onetantxe).

Beste bat inprentaren izenik gabe. (Tolosako Antonino Lacunza zanaren eskutik jaso).

"Imp. de Vda. de B. Valverde - Irún" (Elgoibar-ko Antonio Arrillaga jaunaren eskutik).

"Guernica.-Imp. Artística Goitia y Hormaechea" (Aizarnako Josefa Aizarna'ren eskutik).

"Guernica - Imp. Angel de Goitia (Ondarroako Jose Maria Etxaburu'ren eskutik).

"Bertsolariya", 3, 1931, Imp. Macazaga, Rentería. (Onek eta onen urrengoak —geyenak beintzat—doñuari dagokion **estribillo** au dakarte:

**Ta Galtzaundi, ta Galtzaundi,
apellidua det Goñi,
ta Galtzaundi, ta Galtzaundi
apellidua det Goñi.**

Argia, 1932, VII, 10.

Tolosako Estanis Urruzola'ren eskuz idatzitako bertso bilduman.

"Euskalerriko kanta zarrak, I, pág. 71, Imp. Macazaga, Rentería".

"Nere atsegiña, pág. 50, Librería Múgica, San Sebastián".

Auek danak berdin berdiñak daude alkarrekin. Inprentaren utsegiñak ere alkarri kopiatzen dizkate askotan. Aldaketa auek daude: 6/6, batzuk ere testiguak, besteak nere testiguak. Urruzolarenak: 4/12, edari guziak.

Bañan Tolosako Manuel Urreta zanaren eskuz idatzitako paper batek, desberdin xamar ekartzen ditu gauza asko. Oso paper zarra da, irurogei ta amar bat urte izango du. Bañan, zoritzarrez, atzeneko bi bertsoak falta ditu. Auek dira paper onen aldaketak:

1/6: nik asko pensatzen

1/9, 10: testamentua egin - nai nuke oraintxen,

1/11: nere aide guziyak

2/3: O Jaungoikoa lagun dirazu - neri lan onetan arren,

2/6: damaikit barrenen,

2/9, 10: neregatikan oyek - ia nola dauden,

3/1, 2: Nere laguna Pocofinori - nai nizkiyoke nik utzi,

3/3: eskaratzeko estanteriya

3/7, 8: bestela eman, eman - guziya Ramosi,

3/11, 12: danak juango zaizka - azkar Rodriguez'i

4/2: pozaz ilko balitzake

4/4: al baldin balitz nai nuke

4/9: poza artu zubela

4/10: edari guziyak

1957'ngo urteko Iñauterietako, Tolosan beste agiraldi bat atera zuten (Gráficas Izaskun - Tolosa). Ontan ere Urretaren paperean dauden aldaketa asko agertzen dira: 2/3 (lagun dirazu - neri lan onetan arren); 2/9, 10; 3/2; 3/3; 3/11, 12; 4/6 (letra txit aundiya), 4, 10.

Eta atzeneko bi bertsoetan:

5/1, 2: Entierrua, ai, nei egin - bigarrengo klasian,

5/4: nai nuke berriz aidian;

5/9: Arramel-ko zubiyan

6/3: gaur bertatikan gertatu bitez
6/5...: ia orain firmatu

emen testiguak,
entzun badituzute
kontu sagraduak,
ondo ta ondo egin
nere aginduak,
ez dezan atsegiñik
izan Juzgaduak.

Badago oraindik beste argitaraldi bat, **Ibaizabal** zeritzayon aldizkarian (273'n gueia, 1902-V-24). Oso osorik jarriko degu emen, bere azpiko abixu ta guzi. Ain da desberdiña:

ZAPATARI BATEN AIZKENAIA EDO TESTAMENTUA

- 1/ Neri deitutzen ditet Galtzaundi
izengaña det nik Goñi (1)
Aldatxur-txoro izengoitizat
deitzen didate neroni;
iltzerikan ez nuben
iñoiz sinistatzen,
bañan gaitz ontatitan
ez naiz eskapatzen;
testamentu bat eguin
nai nuke oraintxen,
nere aide lasaiak
estutu ditezen.

(1) Iruñako Misericordi edo sasikua.

2/ ¡Ai, ai! Aitaren ta Semearen
Espiritu Santuaren,
Aita San Krispin lagun zadazu
neri lan onetan, ¡arren!
sentimentu aundi bat
badaukat barrenen,
alaba Ipurt-aundia
utzitzea emen;
¡Jesus! ta ¡Jesus! ¡Jesus!
¡Jesus! milla bider,
eraman ¡bai! eraman
zerura len-bait-len.

3/ Nere lengusu Pokofinori
nai niozkake nik utzi,
eskaratzeko apaltegia
larru zolu eta guzi;
bañan ango kristalik
ez dezala autsi,
guziak Ramosi, (1)
austen baditu eman
oni nai badeizkio
norbaitek erosi,
eraman sakuetan
Don Juan Rodriguesi. (2)

4/ Ni il da laister nere andrea
pozaz illko balitzake,
nere ondoan lurperatzea
al baldin balitz nai nuke;
eta gañean jarri
letra txit aundiak,
esanaz: Emen daude
senar emaztiak,
sagardoz eta matzez
osoro betiak,
beti burrukan bizi
ziran bi maitiak.

(1) Arkupe zarretako zapataria.

(2) Arkupe berrietako zapatero makettoa.

5/ Entierrua edo illeta
egin bigarren klasian,
lau zapatarik eramatea
nai nuke berriz aidian;
jota nabarra joaz
Enpero kalia
sobrekamak ipiñi
naramatenian,
Arramale zubian
aitzen aitzenian,
zagi bat ardo jarri
kajaren gañian.

6/ Nik lenagotik egin izandu
ditudan testamentuak,
nai nuke bada ber-bertatikan
izatea borratuak;
orain firma zazute
emen testiguak,
entzun banazkizute
kontu sagrauak,
ondo ta ongi egin
nere aginduak,
ez dezan mokadurik
izan juzgaduak.

Ramos Azkarate

Tolosan, Maiatz-illaren 12'an.

GALTZAUNDI'REN PIZTUERA

(OARRAK)

Galtzaundi'ren Piztuera iru tokitik jaso degu:

Bata, Tolosako Manuel Urreta zanaren eskutik, eskuz idatzitako paper zar bat.

Bestea, Tolosako Fakundo Adurriaga "Besamotza" zanaren eskuz idatzitako lenengo bertso mordoan,

Irugarrena, **Ibaizabal** aldizkarian (76'n gueia, 1903, VI, 14).

Urretarenak argi ta garbi ezagun du kanta-paper batetik kopiatuta dagola. Adurriagarenak bertso bat falta du, ta **Ibaizabal'ek** bertsoak piska bat ikutu edo aldatu ditu, gero adieraziko degunez. Beraz, Urretarena da osoena ta leyalena. Baita ere zarrena; ala ematen du beintzat. Orregatik, or goyen ipiñi ditugu Urretaren paperan dauden bezelaxe.

Adurriagarenak gauza auek desberdin ditu:

1/1: ari zerate kantari

1/2: (**gutxi**) gabe. (Bestetan ere ez du ipintzen).

2/6: gaitza batek emanda ere

2/9: izan degubelako

3/12: mesedez Galtzapoz

4/2: emaztiakin batian

4/3: (**Emaztia**): gabe. (Ez du iñoiz esaten nork itzegin dun)

4/9: eta gaua zurekin

5/1: Aitu bezate, kaballeruak

5/3: naigo duela gaur gau guztian (Urretarenak ez du gaur esaten. Sartu degu neurria betetzeagatik, kopiatzallearen ustegaberen bat izango dalakoan).

5/4 : emazteakin lo egon

5/5 : kapaz ere ez omen da

oitik jeikitze

ez dakit zer eran dun

orla betetzeko

- 5/II: gañera ez da gauza
nitzaz gozatzeko.
- 6/ : (Adurriagarenak bertso au falta du).
- 7/II: danak emango'izkizut
- 8/2 : orain ekatzu musu bi,
biartandikan eman bear zayo
jende danari arpegi
- 8/7 : bigar goiza etortzeko
guztiz nago larri,
- 9 : (Urrengo goizian) gabe
- 9/2 : zuk egin zazu galdia
- 9/4 : bederatziyak aldia
- II/I : Zuk aña eiteko badet nik
- II/6 : Tolosan gizona,
Aldazoro izena
ipiñi zizuna,
gauza bat bakarra da
zeria dezuna,
zapateruen maya
ankarik eztuna,
- 12/2 : ein diran gauza guziyak
- 12/5 : ere diña sekulan
- 13/5 : odolak irakiten
- 13/9 : maya ez ezik geyo
- 13/II: eriyotzik ein gabe
- 14/I : Nai baldin badek juezetara
- 14/8 : aita alfer orri
- 15/2 : biyotzak guztiz damu du
- 15/4 : baldin jeniyorik banu
- 15/10: ni agudo artzen
- 16/I : Adi dirazu, nere emaztia,
azkeneko arrazoya
- 16 : Adurriagarenak ez du jartzen: (Au kanta...)

Ibaizabal'ek gauza auek desberdin ditu:

- 1/1 : Il nintzalako beiñ ni Tolosan
pozaz zeudenten kantari,
bañan Mesias Zaragozatik
piztuta orra etorri;
piztu eta ondoren
egon nintzan pinche,

- edarietatikan
osoro aparte;
- 2/1 : Bañan aurkitzen nintzan kezketan
egunaz eta gauetan;
emazte gabe ;zenbat sufritu
detan aspaldi onetan!
ezin kendu zitzaidan
iñola burutik
- 2/9 : burrukan bizitutzen
giñalako beti
- 3/1 : Tolosan ;noizbait! sartu nintzan ta,
nintzan iritxi etxera,
nere emazte eta alaba
zurrutez bedeinkatzera;
eman zidaten esku
biak neri gogoz,
- 3/9 : gero erriko jaunak
nere billa datoz
esanaz: "Jetxi zaite
beeraño Galtza Plost".
- 4/1 : Ordurako ni oean negon
emazteakin batean.
(Andrea) —Goñi: ojuka ari zaizkizu
erriko jaunak atean.
(Gizona) —Esan zaitzu jaun oiri
ia al duten presa,
egoteko ohea
dala bigar goiza,
dadukatan **puzkarra**
etzaitala pasa,
egi bat esateko
ez naizela gauza.
- 5/1 : (Andrea) —Entzun bezate zaldun prestuak
nere senarrak zer dion,
gaur beintzat ezin omen diteke
iñola beokin egon;
orrelako gizonak
dira lotsatzeko,
bakar bakarrik dira
gauza mozkortzeko,
erregututzen diet

errezatutzeko,
iñoiz ez dedin gauza
izan altxatzeko.

- 6/I : Gau on igaro zaldun leyalak
7/ : (**Emazteak oera joan ta**)
7/II: jabe egingo zera
- 8/I : Pozaren pozaz nik oraiñ eman
bear dizkizut musu bi
;zorionean etorri zera
biotz nereko Don Goñi!
- 8/II: zure urre mordoen
9/ : (**Urrengo goizean esnatuta**)
9/I : —Zer garaitsu dan, nere Fermiña,
zoaz zu begiratzera.
(**Emaztea**) —Nere Galtzaundi, amar orduak
dijoaz bada jotzera.
- 10/9 : ernegatu azitzen
banazu geyago
;zer nolako jipoia
dizutan emangol
- 11/I : (**Gizona**) —Etxe onetan eginkizuna
badetalako bada nik
- 11/4 : joango naiz azkar emendik.
11/6 : On Ramos zuzena
Aldatxoro izentzat
- 12/I : (**Gizona**) —Ezkondu ezkerro guk biok egin
ditugun gauza guziak
- 12/7 : atzoko **puzkar** beltzak
arrotuta arabill;
- 12/II: neronen eskuetan
bear dek ;bai! gaur ill.
- 12/ : Zure makillen bildurrikan gaur
etzait arkitzen iñundik,
Zaragozatic ekarritako
puñal bat emen daukat nik;
odolak irakiten
asitzen bazaizkit...
azkar jarriko zaitut
kakotik zintzilik;

bañan ez dezulako
Goñi-ren bildurrik,
Juezengana noa
ni ixil-ixillik.

14/3 : bañan lenbizi ar zak jipoia
14/8 : aita mozkor oni.

15/2 : nere biotzak du damu
15/4 : baldin bildurrik ez banu;
15/8 : nau ni bildurtutzen;

16/2 : aizkeneko arrazoa
16/12: goiko Justiziak.

Au kantatuta, besperako **puzkarra** pasatzera
sagardotegira joan zan.

Ramos Azkarate

Ibaizabal'ek bertsoak piska bat ikutu ditu. Orra bi señaile:

Bertso-mota ontan, lenengo lau errenkadak bi modutara jarri ditezke: edo silabak: 10,8,10,8; edo; 8, 8,10,8. Puntua jarri bear da zortzi silabako errenkada bakoitzan, batzuetan bi aldiz bakarrik ta bestetan iru aldiz. Orixe bera egin bear da Santa Agedako kopletan.

Ibaizabal'ek, ordea, lenengo errenkadak, zortzi silaba ta puntua dutenean, beti luzatzen ditu, motx daudelakoan nunbait. Batzutan puntua gorde du: 2,7; besteetan galdu-azitzen dio: 3,4,8,11,13.

Ori bera egiten du **Ibaizabal'**ek **Galtzaundi'ren Testamentua'n** lenengo ta bigarrenko bertsoetan.

Bigarren señailea da, **kaballeruak** ez dula iñoiz ere jartzen. **Kaballeruak** pikardi geyago du askozaz ere, **erriko jaunak**, **zaldun prestuak**, ta **zaldun leialak** baño.

ORAINDAÑOKO LIBURUAK:

R. Artola

SAGARDOAREN GRAZIYA ta beste bertso asko.

M. Soroa

GABON, ¡AU OSTATUBA!, ANTON KAIKU.

P. Apalategui, S. J.

EUSKAL MUTILLAK ARMETAN, I.

Pepe Artola

USTEZ LAGUNA DETAN ta beste bertso asko.

P. M. Urruzuno

EUSKALERRITIK ZERURA ta beste ipui batzuk.

Toribio Alzaga Anabitarte

RAMUNTZO, iru egintza ta sei laukidun antzerkia.

Ramos Azkarate

GALTZAUNDI ta beste bertso asko.

